

Lietuvos miesto studijos: ką jos mums pasakoja ir ką nutyli apie Vilnių?

Tadas Šarūnas

Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Institute of Sociology and Social Work at Vilnius University
tadas.sarunas@gmail.com

Santrauka. Šiame straipsnyje analizuoju pastarojo dešimtmečio Lietuvos miesto studijose dominuojančius kalbėjimo apie miestus būdus. Ieškodamas alternatyvų į miestus siūlau žvelgti kaip į tankią būstų sankaupą, o į būstą – kaip į pagrindinį lauką (Bourdieu sąvoka), kuriantį materialias miesto formas. Pasitelkdamas Vilniaus miesto atvejį, pirmose dviejose straipsnio dalyse kritikuoju šiuo metu plačiai vartojamas gamtines ir geopolitines kategorijas bei metaforas, kurios riboja mūsų suvokimą apie urbanistinius procesus. Trečioje dalyje parodau, kaip Vilniaus miesto istorinė genealogija padeda suprasti simbolines miesto formas, kurios pasitelkiamos erdvinėse miesto praktikoje besireiškiančiuose galios santykiuose. Jas siejant su socialinių struktūrų analize galima būtų sukurti aktualius ir įtraukiančius pasakojimus apie Lietuvos miestus. Tokius pasakojimus įgalintų didesnės pastangos ieškoti sąsajų tarp labai skirtingų epistemologinių tradicijų besilaukiančių miesto tyrėjų.

Pagrindiniai žodžiai: miesto studijos, būstas, Bourdieu, Vilnius.

Urban Studies in Lithuania: What They Display and Conceal about Vilnius

Abstract. This article analyses the dominant discourses about cities in Lithuanian urban studies. Approaching urban processes in a different way, I suggest to study cities as a dense cluster of dwellings and consider housing as the main field (the Bourdieu's concept) that structures the material forms of the city. In the first two sections of the article I consider the case of Vilnius and criticize the dominant natural and geopolitical categories and metaphors as limiting our understanding about urban processes. In the third part I argue how a historical genealogy of the symbolic forms of the city might reveal spatial manifestations and practices of power relations. Supplementing the genealogy of the symbolic forms with the analysis of social structures, it is possible to suggest a more relevant approach to study Lithuanian cities. Also, such an approach might facilitate productive cooperation between urban researchers working with different epistemological traditions.

Keywords: urban studies, housing, Bourdieu, Vilnius.

Received: 06/01/2020. Accepted: 02/05/2020.

Copyright © 2019 Tadas Šarūnas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Paskutinį dešimtmetį nepaprastai padaugėjo įvairaus pobūdžio studijų apie Lietuvos miestus. Prie miesto planavimo studijų specialistų, kuriems miestai yra įprastas jų akademinio darbo objektas, savo pastangomis gausiai prisideda socialiniai geografs, istorikai, ekonomistai, sociologai, kitų socialinių ir humanitarinių mokslų disciplinų atstovai. Miesto tyrimams, kaip ir kitoms tokio pobūdžio tarpdisciplininėms studijoms, yra būdingas tam tikras chaotiškumas, kylantis iš epistemologinių pozicijų bei akademinų disciplinų tradicijų įvairovės. Skaitant Lietuvos miesto studijų darbus neapleidžia nuojauda, kad labai daug pasakodami apie mus supančią socialinę tikrovę jie visgi kažką itin svarbaus nutyli.

Šiame straipsnyje apžvelgsiu keletą pastarojo dešimtmečio miesto studijų, siekdamas kritiškai įvertinti naujas jų pakraipas ir joms būdingą kalbėseną. Pirmojoje šio straipsnio dalyje išskirsiu keletą plačiai vartojamų metaforų bei kategorijų, kurios atsikartoja skirtingų disciplinų pasakojimuose apie Lietuvos miestus. Toliau ieškosiu atsakymų, kokias neatskleistas kalbėjimo apie socialinę tikrovę galimybes slepia šių metaforų ir kategorijų vartojimas. Kaip išlaikyti ir sustiprinti Lietuvos miesto studijų aktualumą? Kaip galima būtų toliau plėtoti įtraukiančią socialinių praktikų mieste analizę?

Šiame straipsnyje seku Mike'o Savage'o kvietimu ieškoti „prarastosios“ Pierre'o Bourdieu miesto sociologijos (Savage 2011). Viena pagrindinių Savage'o minčių apžvelgiant ligšiolines pastangas taikyti Bourdieu lauko teorijos analitinius įrankius buvo ta, jog bent jau anglosaksiškose miesto studijose buvo per daug susitelkta į įvairiausių socialinių pozicijų *habitus* aprašymus ir visiškai apleista tikroji *lauko* analizė. Vienas galimų šios problemos sprendimo būdų yra žvelgti į miestą kaip į tankią būstų sankaupą, o į būstą – kaip į pagrindinį lauką, kuriantį materialias ir simbolines miesto formas, aplink kurias ir sukasi didžioji dalis diskusijų miesto studijose. (Todėl šio straipsnio antroje dalyje daug dėmesio skirsiu būsto laukui ir būsto bei miesto plėtros politikai.) Toks požiūris į miestą supaprastinimas padeda įveikti tik dalį sunkumų, su kuriais susiduriama bandant pažinti miestą. Sekant Bourdieu, į miestą reikėtų žiūrėti kaip į netobulą ir iškraipytą socialinės erdvės atspindį (Bourdieu 2005; 2018). Būstas yra svarbiausia fizinėje erdvėje apriboto *ekonominio* kapitalo rūšis, kuri žymi skirtingas subjektų *pozicijas* socialinėje erdvėje. Tačiau būstas kartu suteikia priegai prie *simbolinių* miesto reikšmių, kuriomis išreiškiamas socialinis statusas. Todėl, norėdami suprasti miestą, turime į jį žiūrėti kaip į tam tikrą reikšmių sistemą.

Negausiuose fizinės erdvės klausimus tiesiogiai nagrinėjančiuose darbuose Bourdieu tik užsimena, jog norint suprasti miestų simbolinių reikšmių struktūras būtina rekonstruoti miestuose besireiškiančias erdvines *opozicijas*, žyminčias skirtingas *pozicijas* socialinėje erdvėje (Bourdieu 2018). Bourdieu kaip pavyzdį pateikė Senos upe, kurios dešinysis ir kairysis krantai erdviškai atskiria ekonominį ir kultūrinį Paryžiaus elitą. Sekdami šiomis užuominomis galėtume pasinaudoti Bourdieu sociologijos teikiamomis galimybėmis kalbėti apie tai, kaip miesto erdvės pasitelkiamos galios santykiuose (Fogle 2011). Tokiuose darbuose svarbią vietą turi užimti istorinė kiekvieno atvejo socialinės ir fizinės miestų erdvės rekonstrukcija, aiški-

nanti, kaip susiklostė erdvinės miestų *opozicijos* ir kaip jos siejasi su skirtingomis *pozicijomis* socialinėje erdvėje. Nathano Maromo aprašyta paskutinio šimtmečio Tel Avivo miesto formų ir socialinės erdvės istorinė genealogija yra geras tokios analizės pavyzdys (Marom 2014). Šis aprašymas pradamas nuo XX a. pradžioje išryškėjusio arabiškojo Jaffa uosto bei žydiško Tel Avivo opozicijos. Maromas toliau parodo, kaip dešimtmetis po dešimtmečio naujai nuvilnijančios imigrantų bangos lyg mozaiką dėliojo Tel Avivo urbanistinį audinį. Maromas taip pat išryškina, kaip kiekvieno laikotarpio architektūros materialūs ir simboliniai bruožai, jų erdvinės ir stilistinės opozicijos su jau egzistuojančiu miesto audiniu yra susiję su to laikotarpio naujakurių socialiniu ir ekonominiu statusu. Ši analizė iliustruoja, kaip skirtingais laikotarpiais kurtų miesto formų simbolinės reikšmės kartu sudaro ypatingą, tik konkrečiam miestui būdingą reikšmių sistemą, kuri neretu atveju buvo kaupia ir perkurta per ilgus miesto istorinės raidos šimtmečius.

Atsižvelgiant į Bourdieu užuominas, miesto studijose nėra įmanoma kalbėti apie apibendrintą bevadį miestą, būtina pasirinkti konkretų atvejį. Todėl šiame straipsnyje, kalbėdamas apie Lietuvos miestų studijas, pasitelkiu Vilniaus miesto atvejį. Trečiojoje šio straipsnio dalyje pateikiamos Vilniaus erdvių istorinės genealogijos analizėje siūlau nedidelį Maromo siūlyto požiūrio pataisymą. Čia Vilniaus istorijos juostą atsuku pažingsniui atgal, nes taip labiau išryškėja, kaip naujausios miesto formos buvo kuriamos siejant jas su jau egzistuojančiomis simbolinėmis miesto reikšmėmis ar liekant joms opozicijoje. Vilnių, kaip atvejį, pasirenku visų pirma dėl to, jog tai yra labiausiai tyrinėjamas miestas Lietuvoje. Tačiau yra ir kitų argumentų. Vilnius yra vienintelis miestas, kuriame ne tik išsilaikė, bet ir šiek tiek padidėjo gyventojų skaičius, o dėl to yra didesnė būsto paklausa (Markevičius 2016). Atitinkamai šiame mieste galima matyti ryškesnes naujai besiklostančias erdvinės ir architektūrinės formas, atspindinčias socialinės erdvės pokyčius. Žinoma, pagal visus šiuos bruožus Vilnius yra veikiau išskirtinis nei įprastas Lietuvos miestas. Tačiau čia svarbiau ne konkretus miesto atvejis, bet tai, ką apie jį pasakoja ir ką nutyli Lietuvos miesto studijos, kurios ir yra pagrindinis šio straipsnio analizės objektas.

1. Lietuvos miestai kaip „gamtinės istorijos“ artefaktai

Neseniai pasirodžiusioje monografijoje *Lietuvos metropoliniai regionai* (Burneika ir kt. 2017) grupė geografo apibendrino savo pastarojo dešimtmečio pastangas aprašyti gyventojų erdvinę diferenciaciją trijuose didžiausiuose Lietuvos miestuose. Knygos pasakojimas grįstas šiai disciplinai būdinga visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenų analize. Knyga baigiama išvadomis, kad Lietuvos miestų erdvinė socialinė sandara kinta ir įgauna kitiems kapitalistinės ekonomikos miestams būdingas erdvinės formas. Tyrėjų pasakojimas apie miestų *augimą* organizuojamas pasitelkiant tokias geografiniam mąstymui apie miestą būdingas kategorijas kaip *miesto branduolys* ar *priemiesčiai*, šalia jų taip pat kalbama apie *sovietinių daugiabučių kvartalus*. Autoriai kruopščiai aprašo Lietuvos miestuose ryškėjančias segregacijos linijas, pateikia smulkmenišką, nors ir neišvengiamai fragmentišką Lietuvos miestus nuklojusios socialinės erdvės vaizdą (Ubarevičienė 2017; Savickaitė ir kt. 2013).

Geografų studijoje apibendrinti tyrimai palengvina įvairių disciplinų mokslininkų, nagrinėjančių socialinę segregaciją didžiuosiuose Lietuvos miestuose, pastangas pažinti urbanistinius procesus. Jie pateikia gana ryškių šių atvejų socialinės erdvinės diferenciacijos nuotraukų. Naudojami gyventojų surašymo duomenų analizei, žinoma, yra būdingi pozityvistinės erdvinės analizės metodologiniai trūkumai. Taikytas metodas savo prigimtimi yra aprašomasis, neatskleidžiantis ryšių tarp erdvių miesto pokyčių ir socialinių laukų, kurie šiuos pokyčius sukelia, veikimo logikos. Tokiai pozityvistinės geografijos tradicijai taip pat būdinga gausybė biologinių metaforų, kurios sukelia apgaulingą iliuziją, kad stebimi pokyčiai yra ne tik aprašomi, bet ir aiškinami. Šios tradicijos besilaikantys tyrėjai į miestą kviečia žiūrėti kaip į lėtai augantį organizmą, kurio vegetacija atsinaujina kas dešimtmetį vykstančiais surašymų sezonais, o jų kūnas išsprautas į standų administracinių teritorijų kiautą. Tais retais atvejais, kai atsitraukiama nuo surašymo duomenų ir atsikvėpus pabandoma paaiškinti įvairias problemas – miestų driekos, gilėjančios segregacijos ar kitų pokyčių prigimtį, – dažniausiai apsiribojama teiginiais, jog toks miesto „augimas“ yra *naturalus* esant nūdienos žemės ir būsto rinkos aplinkybėms. O kritiškesniuose pasisakymuose teigiama, kad šis „augimas“ yra *chaotiškas* nereguliuojamos rinkos rezultatas. Politinė terpė, kurioje aptinkami tokie rezultatai, dažniausiai apibendrinama kaip bet kokios regioninės ar būsto politikos stoka arba kaip globaliai įsitvirtinusio neoliberalaus kapitalizmo bei silpnėjančios gerovės valstybės politikos vietinis variantas (Valatka et al. 2016).

Gamtinėmis kategorijomis ir metaforomis aprašant Lietuvos miestus natūralizuojamos juos formuojančios socialinės jėgos. Tokia žiūra neskatina įvardyti bent minimalius lietuviško neoliberalaus kapitalizmo varianto bruožus, kritiškai žvelgti į tokiu režimu veikiančią būsto bei miestų plėtros politiką. Įveikti šiuos metodologines prieigas ribotumams aktualu ne tik socialinės geografijos krypties mokslininkams. Gamtinėmis metaforomis apsiribojama ne tik Lietuvos universitetų gamtos fakultetuose dirbantys, bet ir kitų disciplinų miesto tyrėjai. Vienas populiarių įrankių, kuriuo pasinaudojama apibendrinant tokiais gamtinėmis metaforomis plėtojamas interpretacijas, yra prieš gerą šimtmetį Ernesto W. Burgess'o pasiūlytas miesto koncentrinų žiedų modelis (Park et al. 1984 [1925]). Lietuvos miestų studijose galima aptikti tam tikrą šio modelio taikymo įvairovę ar netgi genealogiją. Pavyzdžiui, Pranciškus Juškevičius šį modelį taiko tiesmukiškai klasifikuodamas Vilniaus miesto mikrorajonus pagal juose būdingo deviantinio elgesio dažnumą (Juškevičius 2006). Beveik po dešimtmečio pateikiama jau labiau išplėtotą Vilniaus koncentrinų žiedų interpretacija, kurioje smulkiai aprašomi nauji ir seni skirtinguose žieduose aptinkami statinių tipai (Cirtautas 2013). Pirmasis atvejis veikia primena atskirų miesto rajonų stigmatizavimo, o ne jų socialinės tikrovės pažinimo įrankį. O štai antrajame jau pateikiamos nuorodos ir į tai, kaip vidinės migracijos nulemti socialinės erdvės pokyčiai galėjo paveikti atskirų žiedų plėtotę, pabrėžiama juose aptinkamų architektūros formų įvairovė.

Nesiimsiu tolesnės su XX a. pradžios Čikagos mokyklos teiginiais susijusios diskusijos, kuri daugiausia jau yra užverstas miesto studijų puslapis. Čia norėčiau atkreipti dėmesį į kitas tiek socialinių geografų, tiek miesto planavimo specialistų plačiai taikomas sovietmetį žyminčias kategorijas. Lietuvos miestai miesto studijose dažnai įvardijami kaip „posocialistiniai“ ar „pocomunistiniai“ miestai. Visgi nėra labai aišku, ką šios kategorijos turėtų reikšti šiandien. Net

vienoje šalyje esančių ir šia kategorija žymimų miestų istorinės genealogijos gali labai smarkiai skirtis. Pavyzdžiui, Lietuvos atveju šios kategorijos sulygina Visaginą – monoindustrinį miestą, kuriame yra uždaroma Ignalinos atominė elektrinė, ir Vilnių – UNESCO paveldo istorinį centrą turintį miestą sostinę. Ir nors abu šie miestai buvo tapę populiariojo HBO seriale *Černobylis*, tarptautiniu mastu maitinančio vaizduotes apie *sovietinį miestą*, filmavimo aikštele, abu jie taip pat turi labai skirtingas istorines genealogijas, kurios skirtingai veikia šių miestų gyventojų kasdienybę. „Posocialistinis“ ar „pokomunistinis“ miestas gali būti vartojamas be analitinių pretenzijų – tik kaip tam tikrą laikotarpį žyminčios deskriptyvios kategorijos. Tačiau kur kas dažniau jos atrodo kaip nerangus bandymas po jomis paslėpti didelę materialių ir simbolinių formų įvairovę ir taip apeiti išsamią atskiro atvejo istorinės genealogijos analizę, kuri dažnai tiesiog nepatenka į socialinių geografo ar miesto planavimo specialistų interesų akiratį.

Tokiame tarpdisciplininame lauke kaip miesto studijos, kur tyrėjai dirba laikydamiesi labai skirtingų epistemologinių tradicijų, pasiekti didesnę vidinę tvarką įmanoma tik ieškant bendrų sąlyčio taškų. Žemės naudojimo režimai, socialinių klasių struktūros kaita ar tuo labiau kultūrinės architektūros formų reikšmės lieka socialinių geografo aiškinimų užribyje. Nors jų aiškinimuose remiamasi gamtinėmis metaforomis, netgi gamtinės miesto teritorijos savybės yra mažai reikšmingos. Mažai besidomima ir tuo, kaip naudojamomis kategorijomis apibūdinamos miesto formos išties veikia subjektyvią žmonių patirtį. Be žinių apie subjektyvius miesto erdvės patyrimus šios erdvinės kategorijos gali lengvai tapti socialinio stigmatizavimo, o ne jų pažinimo įrankiu. Tokias temas analizuojantiems sociologams būtų lengviau rasti bendrų taškų, jeigu socialiniai geografo dažniau naudotų kritinės geografijos tradicijos metodologines priėigas, mat šios siejasi su struktūrine marksistine teorija ir siekia aiškinti socialines jėgas, keičiančias miesto erdvines formas. Ieškant pateisinimų, kodėl šios metodologinės priėigos Lietuvoje nėra naudojamos, galima būtų nurodyti ekonominei žemės naudojimui ir būsto vertės analizei atlikti reikalingų duomenų trūkumą arba argumentuoti, kad tokia analize turėtų užsiimti ekonomistai. Tačiau tikrosios priežastys veikiausiai yra kur kas gilesnės, susijusios su bendra kritinės tradicijos Lietuvos socialiniuose moksluose stoka, būdinga ne vien tik Lietuvos socialinių geografo plėtojamam akademiniam diskursui. Žemėlapių braižymas yra „natūralus“ tokių disciplinų kaip socialinės geografijos ar miesto planavimo studijų veiklos rezultatas. Tačiau tokiems reiškiniams kaip erdvinė segregacija ar kitoms gyvenimo mieste problemoms geriau pažinti reikalingos epistemologinės priėigos, galinčios susieti socialinės erdvės pokyčius su materialiniu ir simboliu miesto audiniu, kuriame ir kuriamos skirtingas socialines klases įtvirtinančios erdvinės pozicijos.

2. Miestas kaip politinių ir ekonominių sprendimų rezultatas

Mėginant suprasti gyvenimo Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose patirtis svarbu atsigręžti ir į miesto bei būsto plėtros politiką analizuojančius tyrimus. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje gerokai pagausėjo tokio pobūdžio tyrimų. Juose pateikiamas šių politikos sričių raidos vaizdas po ekonominės restruktūrizacijos, vykusios atkūrus Nepriklausomybę, įvardijami pagrindiniai Lietuvos būsto politikos režimo bruožai, atkreipiamas dėmesys į sparčiai išsibėgėjusią Lietuvos

miestų drieką į priemiesčius ir su tuo susijusias problemas (Aidukaitė et al. 2014; Cirtautas 2013). Spekuliacija būsto rinkoje buvo viena iš prieš dešimtmetį nuvilnijusios pasaulinės finansų krizės priežasčių. Lietuvoje ji sukėlė ypač didelę recesiją, prarijusią beveik penktadalį šalies ūkio¹ – vien tai rodo, kaip smarkiai vietos ekonomika priklausė nuo būsto paskolų rinkos ir ją maitinančių globalių kapitalo srautų. Tokios ekonominės aplinkybės galėjo būti viena iš priežasčių, paskatinusių socialinių mokslų tyrėjus domėtis miestų raidai įtaką darančios politikos klausimais.

Iš pirmo žvilgsnio Lietuvos būsto politika atitinka būsto studijų diskurse įvardijamo „liberalaus“ režimo bruožus (Lipnevič 2012). Tačiau žvelgiant giliau matyti, kad ekonominė restruktūrizacija Lietuvoje nulėmė dviprasmišką socialinių institucijų vaidmenį būsto sektoriuje. Nors privatizacija suteikė gyventojams galimybes naudotis turtinėmis teisėmis, ji taip pat sukūrė didelius būsto prieinamumo skirtumus tarp skirtingų kartų gyventojų. Negalintys įsigyti būsto rinkos kainomis tik išskirtiniais atvejais gali tikėtis valstybės paramos, todėl šeima lieka svarbi institucija užtikrinant būsto prieinamumą. Tad Lietuvos būsto politikai būdingi ir kai kurie Pietų Europos režimo bruožai (Aidukaitė 2014). Diskusija apie Lietuvos būsto politiką rodo, kad jos režimas nelengvai pasiduoda aprašomas pagal tarptautiniame būsto studijų diskurse siūlomus idealiuosius tipus. Tokiomis aplinkybėmis, norint aiškesnio vaizdo, labai reikalingos išsamesnės žinios apie bendrąsias aplinkybes, kurioms esant namų ūkiai priima svarbiausius sprendimus apie būstą². Mikrolygiu ekonomistai žvelgia į būstą tik kaip į vieną iš galimų vartojimo prekių, atsirandančių supaprastintų racionalaus pasirinkimo taisyklių vedamų veikėjų rankose. Sociologai pagrįstai kritikuoja šį ekonominį diskursą dėl to, kad jame į būstą žiūrima tik kaip į mainų objektą, o ne socialinę praktiką, reikšmingai lemiančią individų gerovę (Indriliūnaitė ir Žilys 2018).

Lietuvos ekonomistai būstą mato kaip fiskalinės ir makroprudencinės politikos objektą. Ekonomistų bendruomenėje jaučiamas susirūpinimas, kaip būsto rinka, kuri labai priklauso nuo kredito rinkų ir yra svarbus darbo vietas kuriantis sektorius, veikia bendrą šalies ekonomikos sveikatą. Panašu, kad akademinuose Lietuvos ekonomistų darbuose buvo ypač sekami politiniai debatai apie atsaką į 2008 m. globalią finansų krizę sukėlusius padarinius. Nejprastai didelės būsto kainos Lietuvoje ir kitose Centrinės ir Rytų Europos šalyse prieš pat krizės pradžią visų pirma interpretuojamos kaip pernelyg optimistiškų vartotojų lūkesčių rezultatas (Azbainis ir Rudzkienė 2011; Rudzkienė ir Azbainis 2012), kurį, be kitų veiksnių, sukėlė ir Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą. Ekonomistai siūlo reguliuoti iracionalius rinkos dalyvių lūkesčius politikos priemonėmis, kad ateityje būtų išvengta tokių rinkos perkaitimų. Dėl ypač sunkių krizės padarinių taip pat kaltintas „nebrandus“ ir „pereinamasis“ vietinių rinkų pobūdis. Tokie akademiniai ir politiniai diskursai sujungti kaip susisiekiantys indai, kurie maitina vienas kitą, galų gale labai apriboja požiūris į galimas būsto politikos alternatyvas. Kritinė žiūra į būsto

¹ Pagal Lietuvos bendrojo vidaus produkto statistiką, pateikiamą Lietuvos statistikos departamento Nacionalinių sąskaitų svetainėje: <https://osp.stat.gov.lt/nacionalines-saskaitos>

² Nors ekonomikos disciplina yra labiausiai pasižymėjusi elegantiškais tokios mikrolygio analizės modeliais, man nepavyko aptikti Lietuvos ekonomistų atliktos tokios analizės pavyzdžių.

politinę ekonomiją gali pasiūlyti alternatyvius analizės būdus, kuriuose būtų atsižvelgiama į skirtingų būsto naudotojų klasių padėtį. Tam reikia geriau pažinti socialinio gyvenimo pokyčius, kuriuos sukėlė ekonomikos restruktūrizacija. Be kitų pokyčių, ji sumaišė senąsias ir sukūrė naujas būsto naudotojų klases – savininkus, turinčius būsto paskolų, ir neturinčius tokių įsipareigojimų, nuomininkus, mokančius už būstą rinkos arba sumažintą kainą. Kol kas apie tokių socialinių grupių ekonominius sprendimus žinome labai mažai.

Dabartiniuose akademinuose darbuose Lietuvos padėtis dažnai kritikuojama kaip neturinti ryškesnės būsto politikos (Lipnevič 2012; Aidukaitė et al. 2014). Tačiau šią kritiką reikėtų suprasti labiau kaip intensyvesnės politikos lūkestį, nes patys autoriai įvardija bazinius tokios politikos dokumentus ir aiškų, nors ir kukliai finansuojamą, tokios politikos įrankių rinkinį. Matydami tam tikrų panašumų, kaip Lietuvos ir kitų Rytų ir Centrinės Europos šalių būsto sektorius veikė ekonominė restruktūrizacija ir kokį galutinį būsto politikos tašką jie pasiekė, sociologai Lietuvos būsto režimą įvardija kaip *pokomunistinį* (Aidukaitė et al. 2014). Nors jie patys pasiūlo bent keletą kitų Rytų ir Centrinės Europos būsto režimo pavyzdžių, gana nutolusių nuo Lietuvos atvejo, ir pripažįsta, jog toks kategorizavimas turėtų būti laikinas ir taikomas tol, kol bus įgyta daugiau žinių apie Lietuvą, šios kategorijos vartojimas sukelia tam tikrą *déjà vu* jausmą. Tai gali būti dar vienas pavyzdys, kaip tokia kategorija veda link tam tikros geopolitinės socialinės realybės interpretacijos ištraukdama atvejį iš konkrečių istorinių jo raidos aplinkybių konteksto. Reikia tikėtis, kad Lietuvos būsto studijų tyrėjai greitai apleis šią ribojančią vaizduotę ir pačių sau prisiimtą *pokomunistinio* būsto režimo kategoriją ir toliau gilinsis, kaip vietinis būsto sektorius susijęs su nacionaliniais ir tarptautiniais galios laukais.

Tokia kryptimi siūlo eiti Manuelis Aalbersas, pateikdamas būsto pavertimo finansinio spekuliacinio objektu analizę. Pristatydamas tai kaip globalią tendenciją jis taip pat pripažįsta, kad, nepaisant mažėjančios nacionalinių valstybių ir savivaldos galios būsto sektoriuose, šios vis dar išlaiko įtaką, kuriančią tam tikrus nacionalinius ar net lokalius neoliberalaus būsto režimo variantus (Aalbers 2016). Laikydami šios linijos, ko gero, pamatytume, jog Lietuvoje valstybė, nors iki minimumo sumažino savo dalyvavimą būsto sektoriuje, visgi išlieka aktyvi jo dalyvė, pagrindinis sklandaus ekonominės sistemos veiklos garantas. Valstybei atsitraukus nuo pagrindinių sprendimų priėmimo būsto politika savaime nėra panaikinama, tiesiog pagrindiniai jos sprendimai perduodami bankų sektoriui ir didžiausią galią būsto lauke turintiems veikėjams. Viena iš institucinių būsto studijų silpnųjų, kurią iš dalies pripažįsta ir šios tradicijos besilaukiantys tyrėjai, išlieka ta pati (Aalbers 2018): panašiai kaip ekonomistų darbuose, čia dėmesys nuo būsto praktikų nukreipiamas į būsto politiką ar veikiau jos rezultatus. Šis supaprastinimas sukuria iliuziją, kad būsto sektorius egzistuoja pats savaime be jo veikėjų. Veikėjai ir jų pasirinkimai yra kol kas plačiausiai žiojėjanti tamsi skylė mūsų akademiname žinojime apie Lietuvos būsto lauką. Norint užpildyti šią žinojimo spragą, reikia konkretaus miesto atvejo studijų. Kartu tai reiškia, kad būsto praktikoms įtaką darančių jėgų raizgalynėje turi būti skiriama dėmesio savivaldos ir jos administracinio aparato galios sluoksniui. Toks žingsnis yra prasmingas, nes jis leidžia pereiti prie stebėjimų, kaip galios laukų pokyčiai veikia mūsų būsto praktikas, mūsų gyvenimo mieste kasdienybę ir miesto prieinamumą jo gyventojams.

2.1. Besikeičiantis Vilniaus miesto materialių ir simbolinių formų prieinamumas

Pažvelgę į atskirą miesto atvejį – tiek į jame besireiškiančius šiandienos galios santykius, tiek į istorinį miesto audinį, kurie kartu nulemia tolesnes erdvines miesto raidos trajektorijas – galime matyti, kad apsiribojimas suprasti miestą kaip būsto lauką (Bourdieu sąvoka) supaprastina mūsų miesto supratimą. Juk būsto sektorius kaip socialinis laukas yra tik vienas iš socialinių laukų, kuriančių miesto formas, jose įkurdinantis subjektų kūnus. Visgi tai yra gana jautrus supaprastinimas, nes kitų laukų sukurtos materialios ir simbolinės vertės taip supaprastinant išlieka aktualios. Norint geriau suprasti šiuos ryšius, svarbios tampa miesto planavimo praktikos. Miesto planavimas yra vietos politikos šerdis, kurios rezultatas – skirtingų socialinių laukų suderėti žemės naudojimo režimai, kurie keičia materialias miesto struktūras, kuria naujas ir keičia jau egzistuojančias miesto audinio reikšmes. Vienas būdų atsitraukti nuo „posovietinio“ miesto kategorijos – pažvelgti į konkretaus miesto planavimo praktikas bei jų kuriamas miesto patirtis. Nebegalėdamas šio pasakojimo toliau plėtoti apie „bevardį“ Lietuvos miestą, toliau atskleisiu, kaip įvairių akademinų disciplinų diskusijos apie Vilniaus miesto plėtros procesus galėtų praturtinti sociologinę šio atvejo analizę.

Europos aikštė ir ją supančių aukštuminių pastatų sanauja dešiniajame Neries krante, architektų dar vadinama „architektūrine kalva“, yra viena iš labiausiai matomų pirmaisiais Nepriklausomybės dešimtmečiais sukurtų architektūros formų, kuri taip pat susilaukė intensyvių akademinų diskusijų. Ji iškilo Vilniui išgyvenant intensyvių deindustrializacijos laikotarpį, kai daugelis pramonės objektų istorinėse industrinėse zonose miesto centre nunyko, buvo privatizuoti ar perkelti į kitas miesto vietas (Cirtautas 2013). Daugelis miesto planavimo specialistų diskutavo apie neigiamą šios ir kitų „architektūrinių kalvų“ įtaką miesto kraštovaizdžiui. Kai kurie jų teigė, kad nesugebėjimas jų suvaldyti neigiamai veikia miesto įvaizdį. Kiti laikėsi nuomonės, jog tokios diskusijos yra bereikšmės, dabartinį vizualų tokių urbanistinių darinių poveikį reikėtų priimti kaip egzistuojantį faktą ir daugiau dėmesio turėtų būtų skiriama naujų aplinkiniuose sklypuose išskylančių aukštuminių pastatų vizualiam poveikiui suvaldyti (Vyšniūnas 2006; Motieka 2009; Glemža 2011). Iš diskusijos taip pat aiškėja, kad tarpusavyje besigrumdamos dėl vizualaus dominavimo miesto peizaže šios aukštuminių pastatų sanaujos sudaro tam tikrą vizualių reikšmių sistemą (Kajackaitė 2011). Negalvojant apie tai, kokie galėtų būti urbanistų siūlomi ateities „architektūrinių kalvų“ suvaldymo scenarijai, svarbu yra, kad jos jau dabar egzistuoja kaip tam tikras vizualus komentaras ar atsakas kitoje Neries upės pusėje esančiam istoriniam miesto audiniui. Tad kaip reikšmių šaltinis „kalvos“ neegzistuoja savarankiškai – jos yra tam tikra istorinio miesto centro reikšmių inversija.

„Architektūrinės kalvos“ nėra vienintelės pirmaisiais Nepriklausomybės dešimtmečiais Vilniuje sukurtos miesto vietos, žymincios su Lietuvos ekonomikos poindustriniu posūkiu sietinas socialines pozicijas. Panašiu metu miesto Senamiestyje ir Užupyje buvo vykdomi miesto regeneracijos projektai, šie rajonai tapo vidurinei klasei patrauklia gyvenamąja aplinka. Ankstyvosios Užupio rajono kaitos stadijoje socialiniai geografi šio rajono pokyčius kvietė

interpretuoti kaip klasikinį miesto regeneracijos atvejį, lygino jį su Vakarų Europos miestuose panašius pokyčius išgyvenančių rajonų raidos etapais (Standl and Krupickaitė 2004). Šiose interpretacijose nebuvo keliamas klausimas, kaip tokie pokyčiai pakeitė šios miesto erdvės prieinamumą skirtingoms socialinėms grupėms, kokios struktūrinės aplinkybės veikia jų galimybes išsilaikyti šioje miesto erdvėje. Didelis simbolinis istorinių miesto erdvių svoris Nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu, taip pat pakankamas šias reikšmes įvertinti galinčios vidurinės klasės socialinis sluoksniu galėjo turėti įtakos miesto regeneravimo tempams. Tačiau ne mažiau svarbūs buvo kapitalo prieinamumo ir pajamų skirtumai tarp skirtingų socialinių grupių. Ankstyvuose šių procesų tyrimuose nebuvo keliami šie klausimai, todėl miesto erdvių socialiniai pokyčiai buvo vaizduojami labiau kaip „natūralūs“ ekonominių permainų rezultatai. Visgi tiek „architektūrinėms kalvoms“, tiek „miesto centro renesansui“ būdingas vienas bendras bruožas – abu šie procesai buvo miesto savivaldos politikų ir administracijos pasirinkta ir tarptautiniais pinigų srautais finansuota politika. Tad tai, kaip nuo jų keitėsi skirtingų socialinių grupių galimybės gyventi šiose miesto dalyse ar kaip kito simbolinės miesto dalių reikšmės, buvo šios politikos rezultatas.

Pirmieji Lietuvos ekonominės restruktūrizacijos dešimtmečiai buvo pažymėti intensyvaus miesto planavimo praktikų dereguliuojimo, atsisakoma dalies pastangų centralizuotai planuoti miestų plėtrą (Čaikauskas 2008). Tai padeda suprasti, kodėl tokioje aplinkoje akademinuose debatuose Vilniaus miesto planavimas dažnai įvardijamas kaip nesėkmė ar teigiama, kad jo visai nesama. Dabartinės planavimo praktikos kaltinamos dėl nepageidaujamų miesto pokyčių, ypač miesto driekos į aplinkinius priemiesčius ir kaimo vietas. Vykstant tokiai plėtrai nebuvo adekvačiai investuojama į viešąją infrastruktūrą ir ji šiuo metu nėra vienodai prieinama visiems miesto gyventojams (Bardauskienė 2007). Priemiesčių gyventojai labai priklauso nuo miesto branduolio infrastruktūros (Cirtautas 2013). Jame ypač koncentruota kultūrinė infrastruktūra ir viešosios erdvės – per pastaruosius miesto plėtros dešimtmečius toks erdvių balansas reikšmingai nepasikeitė (Bokomota ir Šabanovas 2018; Bučys 2010; Urbonaitė 2013). Visa tai sukelia miesto valdymo problemų, tokių kaip padidėję transporto srautai ir infrastruktūros išlaikymo sąnaudos. Nemaža priemiesčiuose įsikūrusių Vilniaus gyventojų yra atskirti nuo pagrindinių miesto infrastruktūros mazgų ir miesto centre besikoncentruojančių simbolių formų. Šiuo metu turime labai mažai žinių apie gyvenimo tokioje atskirtyje patirtis.

2.2. Kas gi išminko materialias ir simbolines Vilniaus miesto formas?

Net ši trumpa ir labai neišsami akademinė diskusija apie Vilniaus miesto planavimą apžvalga rodo, kad pastarųjų dešimtmečių miesto planavimo politikoje būta bent keleto labai sąmoningų politinių planavimo sprendimų, kurie nulėmė tolesnę erdvinę miesto raidą. Šiuos sprendimus priėmė konkretūs tokios raidos trajektorijoms nubrėžti reikalingą socialinę galią turintys veikėjai – vietos politikai, nekilnojamojo turto vystytojai, profesionalų grupės – kurie ir priėmė šiuos planavimo sprendimus tam tikroje to momento „galimybių erdvėje“. Tos galimybės yra ir buvo apribotos miesto vaidmens nacionaliniame ir tarptautiniame galios lauke, kuris nulemia priėjimą prie statyboms taip reikalingo finansinio kapitalo. Šias galimybes taip

pat apibrėžia tam tikros jau egzistuojančios simbolinės reikšmės, kurias istorinis miesto audinys teikia jo gyventojams. Tiek, kiek esant liberaliam būsto politikos režimui niekur nedingsta būsto politikos sprendimai, tiek ir liberalioje miesto žemės panaudojimo aplinkoje išlieka miesto planavimo sprendimai. Tik galia priimti šiuos sprendimus pereina daugiausia į žemės savininkų ir plėtotųjų rankas. Lietuvos miesto studijų darbuose dažnai netiesiogiai pripažįstamas svarbus būsto lauke veikiančių interesų grupių vaidmuo kuriant šiuolaikinį Lietuvos sostinės ir kitų miestų veidą, tačiau akademinės diskusijos apie šių veikėjų poveikį gana negausios.

Miesto tyrimuose dažniausiai susitelkiama į konkrečių miesto vietovių ar būsto tipų gyventojų socialines patirtis. Vienas tokių pavyzdžių yra Lietuvos socialinių geografų pastangos aprašyti gyvenimo uždaroje ir saugomose vietovėse patirtis (Krupickaitė ir kt. 2011; Krupickaitė et al. 2014; Pociūtė-Sereikienė ir Krupickaitė 2016). Kitaip nei anksčiau aprašytuose socialinių geografų darbuose, čia neapsiribojama vien tik paprastu miesto vietovių žemėlapiavimu, kalbama apie pasirinkimo gyventi tokiuose rajonuose motyvaciją, pateikiami gyvenimo tokiuose būstuose patirties vertinimai. Tai, ko gero, vieninteliai Lietuvos miesto studijų darbai, aprašantys, kaip patiriamos socialinės struktūros, „nugulančios“ ant konkrečios miesto vietovės. Visgi juose stokojama tokios metodologinės prieigos, kuri šias struktūras priimtų ne kaip savaime suprantamas ar „natūralias“, o iliustruotų socialinės struktūros ir kasdienybės patirčių ryšį. Tiesa, esama ir kitokių Vilniaus miesto studijų. Pavyzdžiui, dalyvaujantieji tyrimai „architektūrinės kalvos“ papėdėje esančiame Šnipiškių medinių namų kvartale siūlo, kaip bendruomeninio meno praktikos galėtų būti naudojamos vietinio socialinio kapitalo plėtočiai ar netgi kaimynystės atgaivinimui (Lavrinc 2014). Etnografinėje šio rajono studijoje atskleidžiama gausybė išvalgų apie ekonominės restruktūrizacijos atneštas prieštaringas bejėgystės ir įgalinimo būsenas, vietinės bendruomenės praradimo ir netikrumo dėl ateities jausenas (Aglinskas 2014). O naujų būsto projektų gyventojų patirčių analizė rodo didėjantį polinkį į privatumą bei norą jausti artimiausios gyvenamosios aplinkos kontrolę (Čiupailaitė 2012). Į naujus būsto projektus čia siūloma žiūrėti kaip į gyvenimo sovietiniuose daugiabučiuose patirties inversiją. Šios išvalgos prasmingai siejasi su pastebėjimais apie stiprėjančią Vilniaus sovietinių daugiabučių gyventojų jausmą, kad jie negali daryti įtakos sprendimams, nulemiantiems gyvenimą jų kaimynystėje (Tereškinas ir Žilys 2013). Visi šie tyrimai rodo, jog per pastaruosius dešimtmečius skirtinguose Vilniaus plotuose išplėtos urbanistinės formos nėra tik „natūrali“ dabartinio būsto režimo pasekmė, bet žymi tam tikras socialines skirtis tarp gyvenimo mieste patirčių.

Gyvenimo Vilniuje patirtys atsispindi ir su būstu tiesiogiai niekaip nesusijusių socialinių praktikų tyrimuose. Pavyzdžiui, socialinės kontrolės analizėje Maryja Šupa siūlo žvelgti į disciplinavimo ir biopolitikos praktikas istoriniame Lukiškių kalėjimo prieigose esančiame rajone (Šupa 2015). Ji atskleidžia teisinius ir kitus socialinius mechanizmus, kuriais šioje konkrečioje miesto erdvėje kontroliuojami kūnai, parodo, kiek jie paklūsta ar ne šiai kontrolei. Tokia analizė primena, jog kiekvienos kaimynystės „jausmas“ yra socialiai kuriamas ne tik kaimynystėje esančių pastatų, ne tik juose įkurdintų kūnų, bet ir iš išorės plūstančių srautų, kurie paklūsta ar priešinasi vietiniams drausminiams mechanizmomams. Lygiai taip pat dominuojančioms simbolinėms miesto išraiškoms priešinasi ir Vilniaus grafitininkai. Tyrinédama jų praktikas

Veronika Urbonaitė-Barkauskienė išvelgė jų intensyvumo sąsajas su erdvine miesto kaita (Urbonaitė-Barkauskienė 2014). Žymėdami miestą ženklais, kurių kalba nukreipta ne tik į šios subkultūros vidų, bet ir į išorės auditorijas, grafitininkai kuria savas miesto kontraerdves. Dauguma čia paminėtų tyrimų, daugiau ar mažiau sėkmingai ir daugiau ar mažiau elegantiškai apeidami ekonominius ir politinius socialinės klasės ar kitas skirtis kuriančių socialinių struktūrų klausimus, parodo, kad net ir neatsakant į juos galima kurti prasmingus pasakojimus apie gyvenimo mieste patirtis. Panašu, kad Lietuvos miesto studijose tai jau tampa įprasta kalbėjimo apie miestą strategija. Visgi galvodami apie mūsų bendras žinias apie gyvenimą Lietuvos miestuose turėtume savęs paklausti, kaip toli galime pažengti vis apeidami ar išvengdami klasikinių klausimų apie socialines struktūras?

Išsamios *mezzo* lygmens būsto ar kito miesto formas kuriančio lauko veikėjų ar tuo labiau išsamaus jų pozicijų išsidėstymo lauke analizės pavyzdžių Lietuvos miesto studijose kol kas nėra. Tačiau nėra ir taip, kad šis Lietuvos miesto studijų puslapis būtų visai tuščias. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto valdžios propaguojamo Gugenheimo muziejaus projekto kultūrinėje analizėje Skaidra Trilupaitytė nagrinėjo vietos politikų ir susijusių interesų grupių plėtojama neoliberalų miesto regeneracijos diskursą. Jos aiškiai kritiškoje politinėje pozicijoje, kurioje šis projektas vadinamas *kultūrinio pokolonializmo atveju*, gausu turtingų išvalgų apie politinės retorikos formas, pasitelktas diskusijose apie šį objektą (Trilupaitytė 2008). Neoliberaliosios ideologijos šėšėlių taip pat aptinka Dalia Čiupailaitė, rašydama apie architektūrą ir architektus (Čiupailaitė 2014). Architektai yra neatsiejami nuo būsto ir kitų urbanistinių formų kūrimo, o Čiupailaitės analizė yra retas Lietuvos miesto studijų pavyzdys, kai dėmesys sutelkiamas į tokią nuo būsto lauko neatsiejamą profesinę grupę. Nors Čiupailaitės tyrimas apsiribojo diskursyviomis praktikomis, jame nestinga gilių išvalgų apie šios profesinės grupės kovas dėl statuso ir įgalinimo. To paties įgalinimo jausmo, socialinio kapitalo bei sėkmingo bendradarbiavimo su vietos institucijomis stoka Jolanta Aidukaitė aptinka ir vietos bendruomenių veikloje (Aidukaitė 2013). Nors pastaruoju metu jos išvados keičiasi ir jose teigiama, kad, nepaisant tokių bendruomenių mobilizacijos atvejų trumpalaikiškumo, jos dažnai labai efektyviai stabdo gyvenamąją aplinką žalojančią plėtrą (Aidukaitė 2016; Aidukaitė 2018).

Čia įvardyti miesto studijų pavyzdžiai rodo, kaip Vilniaus miesto veikėjai dalyvauja socialiniuose laukuose, kuriančiuose urbanistines formas. Tačiau reikia pripažinti, kad nei vietos bendruomenės, nei profesinis architektų cechas nėra tos grupės, kurios turi esminę galią šiuose laukuose. Nekilnojamojo turto vystytojai ir agentai, vietos politikai ar žiniasklaida yra ne mažiau svarbios miesto augimo mašinos dalys. Pažinti jų turimos socialinės galios šaltinius, kurie įgalina kurti naujas miesto erdves, yra labai svarbu, nes šių erdvių žymimos pozicijos ir opozicijos paveikia visus miesto gyventojus. Jos nulemia skirtingas galimybes socialinėms praktikoms mieste, daro įtaką miestiečių kasdienybei ir emociniam ryšiui su miestu. Dabartiniuose Vilniaus miesto tyrimuose pakanka įrodymų, jog kiekvieną miesto erdvę apibrėžia santykiai su kitomis erdvėmis, su visu likusiu miesto audiniu. Naujai kuriamos erdvės taip pat keičia esamų erdvių prasmes ir jų panaudojimą. Šių erdvių naudojimo bei simbolių reikšmių tyrimai galėtų kokybiškai informuoti miesto politines diskusijas.

3. Miestas kaip kultūrinė istorinės raiškos forma

Vienas būdų kalbant apie Vilnių išlaikyti kritinį atstumą nuo tokių kategorijų kaip *posovietinis miestas* ar *sovietinis būstas* – pasiremti istorikų kuriamomis žiniomis apie būsto plėtrą skirtingais istoriniais laikotarpiais. Lietuvos architektūros istorikai vieną po kito gliaudo faktus apie svarbiausius Lietuvos miestų, ypač Kauno ir Vilniaus, architektūros formų ir miesto plėtros posūkius ir atkuria gana detalų šių miestų plėtros skirtingais laikotarpiais vaizdą. Šiuos faktus siejant su laikmečio socialinės erdvės bei galios lauko pokyčiais galima geriau suprasti socialinę šių kultūrinių formų prigimtį ir aiškiau matyti, kaip jos pasitelkiamos šiandienos galios santykiuose. Tam į Vilniaus istoriją siūlau žiūrėti pažingsniui atgal atsukdamas istorijos juostą, nes taip labiau išryškėja, kaip naujos miesto formos buvo kuriamos jas siejant su jau egzistuojančiomis kultūrinėmis miesto reikšmėmis ar liekant joms opozicijoje.

3.1. Ką mums paliko socialistinio modernizmo ir sovietinės sostinės statybos?

Posovietinio miesto ar *sovietinio būsto* kategorijos yra tiek įprastos šiandienos Lietuvos miesto studijose, kad jas apžvelgiant labai sunku šių kategorijų išvengti ar jas kaip nors apeiti. Visgi šiomis kategorijomis žymimas būstas ir kitos miesto audinio dalys nėra vienalytės. Istorikai siūlo išskirti bent du – *socialistinio modernizmo* (1955–1990) ir *stalinistinį* ar *socrealistinį* (1945–1954) – laikotarpius (Drėmaitė 2012). Socialistinio modernizmo laikotarpiu pastatyti būstai šiuo metu sudaro didžiąją dalį Vilniuje esančių būstų ir, nors šiuo ilgu laikotarpiu būta tam tikros įvairovės, tada statyti būstai pasižymi labai ryškiomis bendromis savybėmis. To meto būsto politikos siekiai buvo masinis ir greitas gyventojų aprūpinimas ekonomišku būstu. Būsto įvairovė ar interjero kokybė buvo antraeiliai dalykai, nors ir to meto architektai dėjo pastangas sukurti tam tikrą įvairovę ir pagerinti žmonių gyvenimo kokybę. Visgi didžioji dalis gyventojų, nesvarbu, kokia jų padėtis buvo tuometinėje visuomenės hierarchijoje ar kokį darbą jie dirbo, gyveno labai panašiuose standartiniuose būstuose (Drėmaitė 2011; Aidukaitė 2014). Industrializavus būsto statybą ir uždraudus ar apribojus privačia iniciatyva vystomus projektus, tuo laikotarpiu kuriamų būsto formų įvairovė buvo gana maža. Lietuvos miestai, jų būstai ir infrastruktūra buvo plėtojami pagal tuo metu nustatytus griežtus centrinio planavimo principus (Leonavičius ir Žilys 2009). O šiuos procesus nulėmė centralizuota Sovietų Sąjungos valdžia ir jos būsto politika.

Visgi istorikų darbai apie Vilniaus miesto planavimą ir būsto plėtrą socialistinio modernizmo laikotarpiu kviečia mus kvestionuoti „posovietinio“ miesto kategorijos vientisumą, o kartu ir jos analitinę galią aiškinti dabarties praktikas. Vienas tokių darbų yra Marijos Drėmaitės istorinė miesto planavimo ir architektūros idėjų importo į Lietuvą iš Šiaurės Europos šalių analizė (Drėmaitė 2011). Ji aprašo, kaip vietos architektai, gavę leidimus profesinėms kelionėms į tokias šalis kaip Švedija, Suomija, taip pat komunistinio bloko šalis Rytų Europoje, dokumentavo architektūrines inovacijas ir diegdavo jas vietinėse praktikose. Drėmaitė parodo, kaip idėjos, paimitos iš Stokholmo ir Helsinkio priemiesčių, buvo panaudotos statant Lazdynų mikrorajoną, kurio architektūrinis projektas 1974 m. apdovanotas Lenino premija ir pripažintas

kaip ypatingų pasiekimų Sovietų Sąjungoje pavyzdys. Kalbant apie sovietines būsto praktikas svarbu nepamiršti ir technologijų įtakos. Lietuvoje blokiniai daugiabučiai buvo statomi pasi- telkus iš Prancūzijos importuotas technologijas (Drėmaitė 2012; Lakačauskaitė-Kaminskienė 2017). Nepaisant materialių suvaržymų ir demokratinio dalyvavimo priimant sprendimus trūkumo, Lietuvos miesto planavimo ir būsto plėtros praktikose buvo naudojamos idėjomis, kurios tuo metu sklido ir už geležinės uždangos. Tad čia vėl pravartu iškelti klausimą, kokias gi analitines galimybes suteikia ir kokias atima „posovietinio“ miesto ar panašios kategorijos? Socialistinio modernizmo laikotarpiu galios laukai, struktūravę miestą, nebuvo taip varžomi privačios nuosavybės teisėmis ar gyventojų nuomone apie galimas miesto plėtros trajektorijas, kaip demokratinėse šalyse. Tai nulėmė labai tiesmukas modernistinių idėjų interpretacijas ir atžagarias urbanistines formas (Leonavičius ir Žilyis 2009). Bet argi tai savaime „posovietinio miesto“ kategoriją padaro analitiškai stipresnę apibūdinant šiandienos Vilnių už, pavyzdžiui, „modernaus miesto“ kategoriją?

Didžiausią naudą iš šių istorinių studijų dabarties sociologinei analizei galima gauti ne puolant atsakyti į šį klausimą, bet bandant suprasti, ką šios studijos rašo apie miesto formas kuriančius laukus bei jų genealogiją. Socialistinio modernizmo formos Vilniuje turi savų panašumų į tarptautinius pavyzdžius, bet kartu nuo jų skiriasi dėl to laikotarpio materialinių, technologinių ir ekonominių apribojimų ir jas kūrusio galios lauko, kuriam buvo būdingas totalitarinis centrinio planavimo režimas. Visgi iš istorinių studijų matome, jog net ir totalitarinio režimo sąlygomis būta tam tikrų vietinių miesto raidos variacijų. Istoriniai tyrimai iliustruoja ir tam tikrus klasinius būsto paskirstymo skirtumus to meto visuomenėje. Pavyzdžiui, Drėmaitės analizuota Kompozitorių namų atvejo studija parodo, kaip privačių būsto plėtros iniciatyvų ribojimo ar netgi draudimo sąlygomis buvo kuriamos tuo metu išskirtinės architektūros formos (Drėmaitė 2011). Taigi net ideologinėje aplinkoje, kuri skelbė visišką klasinių skirtumų ištrynimą, buvo ryškių savo socialinio statuso žymėjimo architektūros formomis pavyzdžių. Į Kompozitorių namus reikėtų žiūrėti ne kaip į nuokrypį nuo to meto būsto politikos nuostatų, bet kaip į ryšius tarp būsto lauko ir galios lauko atskleidžiantį atvejį. Vienas svarbių šio ryšio elementų yra darbovietės reikšmė teikiant būstą ir kuriant kitas „sovietinio žmogaus“ kasdienybės aplinkybes (Urbanaitė 2013). Pasitelkiant Bourdieu lauko teorijos terminologiją, didelis darbovietės vaidmuo skirstant būstą rodo, kad būsto laukas tuo metu turėjo kur kas mažesnę autonomiją, negu ją turi dabar. Nepaisant to, net ir tokia lauke būta tam tikrų improvizacinių galimybių patenkinti išskirtinumo troškimus. Jomis pasinaudojus buvo sukurta ir tai, kas dabar vadinama vienais iš išskirtinių vietinio modernizmo pavyzdžių.

Galvojimas, kad gyvename ne *posovietiniame*, bet *socialistiniame modernistiniame* mieste, stiprintų Vilniaus supratimą, tačiau neišspręstų visų problemų, susijusių su normatyvine žiūra į mieste matomas architektūros formas. „Modernistinis“ yra ne mažiau ideologinė kategorija nei „posovietinis“. Kaip politinė kategorija ji nėra visai tinkama objektyviam dabarties socialinės realybės pažinimui. Maža to, taikant ją Vilniui reikia pripažinti, kad ji nežymi didelės dalies kitais laikotarpiais išplėto to miesto audinio savybių. Kaip gi tada reikėtų žiūrėti į istorines architektūros formas kalbant apie šiandienos Vilnių? Mano siūlymas būtų atskirti materialias

tuo laikotarpiu sukurtu būsto savybes, tokias kaip būstų dydis ar suplanavimas, nusidėvėjimo lygis, inžineriniai bruožai, netgi atstumai iki infrastruktūros taškų, nuo simbolinių šio būsto savybių, jo kuriamų reikšmių. Tiek materialinės, tiek simbolinės šių būstų savybės daro įtaką gyvenimui šiandien. Jos yra istoriškai sukurtų, tačiau savo socialinės reikšmės nepraradusių opozicijų, kurios skirtingais miesto raidos laikotarpiais buvo iškalts akmenyje ar išlietos betone, dalis. Lietuvos istorikų darbai mums daugiausia ir padeda pažinti šių būstų ir jų sancaupų miesto rajonuose simbolines savybes, jų kuriamas opozicijas.

Ryškiausios simbolinės opozicijos Vilniaus mieste, ko gero, ir yra tarp socialistinio modernizmo laikotarpiu statytų būstų racionalizuoto asketiško homogeniškumo ir urbanistinių formų įvairovės kairiajame Neries upės krante esančiame istoriniame miesto branduolyje. Nors ir kairiajame krante yra gausu modernistinių, dažniausiai viešosios paskirties pastatų, kurie šiose erdvėse dominuoja savo tūriu ar modernistine raiška prieš senesnių laikotarpių pastatus (Vilkončius 2017), visgi tai tik dar labiau parodo, kad šie pastatai, kaip ir daugiabučių rajonai, neegzistuoja kaip savarankiškos simbolinės formos atsietai nuo senesnių istorinių pastatų, o veikia kaip tam tikra opozicija, sudaranti bendrą reikšmių sistemą. Taip žiūrėdami į miesto audinį prisiminsime, jog „architektūrinė kalva“ iš tiesų buvo įsivaizduota socialistinio modernizmo laikotarpiu šios vizijos autorių, architektų Algimanto Nasvyčio, Vytauto Čekausko ir Vytauto Brėdiko. Ta pati naujojo miesto centro lokacija dešiniajame Neries upės krante priešais pačius žymiausius stalinistinio laikotarpio pastatus rodo, kad buvo kuriamos opozicijos ne tik istoriniam miesto branduoliui, bet ir stalinistiniu laikotarpiu kurtoms miesto formoms ir jų reikšmėms. Paskutiniai istoriniai stalinistinio laikotarpio architektūros ir urbanistikos tyrimai leidžia mums neapsiriboti istorinio miesto branduolio ir socialistinio modernizmo opozicija. Vilniaus socialistinis modernizmas nebuvo kuriamas materialiam ir simboliniame vakuume. Jo architektūrinės formos veikė kaip opozicija stalinistinio laikotarpio sunkioms architektūrinėms formoms ir istoriniam manierizmui (Antanavičiūtė 2009; Tornau 2014a).

Iš karto po Antrojo pasaulinio karo Vilniuje labai trūko kokybiško būsto. Pats būsto sektorius buvo radikaliai perorganizuojamas pradėdant nuo visa apimančios būsto nacionalizacijos ir baigiant centralizuotu jo persikirstymu. Kartu iš Lenkijos Respublikos pasienio miesto Vilnius tapo sovietine Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos sostine – miesto vaidmuo radikaliai pasikeitė. Šio laikotarpio būsto lauko ir miesto planavimo sprendimai kruopščiai aprašomi Lietuvos istorikų darbuose (Antanavičiūtė 2009; Tornau 2014a). Laikotarpis prasidėjo karo nuolaužų valymu ir pastangomis kuo mažesnių ekonominių išteklių pareikalavusiomis priemonėmis perkrauti istorines miesto reikšmes – keičiant viešųjų pastatų, ypač bažnyčių, funkcijas, uždarant kapines ir perorganizuojant viešąsias erdves, žymint jas naujais paminklais ir patraukiant senuosius (Antanavičiūtė 2009; Urbonaitė 2013). Ryškiausios architektūros formos, iškilusios stalinistiniu laikotarpiu, kruopščiai analizuojamos Ūlos Tornau „mokslo kvartalo“ studijoje (Tornau 2014a). Ji išsamiai rodo, kiek svarbi to meto architektūroje buvo ideologinė funkcija. Tuometiniame Lukiškių užmiestyje buvusi smulkios industrijos „dykynė“, kurioje buvo sumišę medinės ir mūrinės architektūros pastatai, pasirinkta kaip pagrindinė lokacija naujoms statyboms. Pasirinkus naująjį sovietinės sostinės centrą statyti

aplink Gedimino prospektą, šia lokacija tarsi buvo kuriama opozicija praeities aukštuomenės ir religiniams ženklams, būdingiems miesto piliavietės ir Katedros aikštės teritorijai. Mokslininkų namų atvejo studijoje Tornau parodo, kaip toli savo didžiuliu pompastiškumu pasižyminčios architektūros formos buvo nutolusios nuo to meto skurdžios Vilniaus gyventojų kasdienybės (Tornau 2014b). Tornau taip pat atskleidžia, kaip Mokslininkų namų būstai buvo naudojami kuriant naująją sovietinę vidurinę klasę.

Istorikų studijose aprašomos ir vietos architektūros lauko profesionalų kovos dėl įtakos formuojant miesto veidą. Po karo į Vilnių atvykę architektai iš Maskvos ir Leningrado planuodami miestą sekė Maskvos bendrojo plano idėjomis, kurios savo ruožtu buvo įkvėptos ir kitų Europos sostinių pavyzdžių (Antanavičiūtė 2009; Tornau 2014a). Tačiau septintajame dešimtmetyje Lietuvoje jau būta gana stipraus vietinių technokratų sluoksnio, taip pat galinčio užimti pozicijas architektūros ir miesto planavimo aparate. Dviejų konkuruojančių Vilniaus senamiesčio pertvarkymo planų analizėje Viltė Janušauskaitė atskleidžia, kaip dėl lemiamos įtakos kuriant miesto simbolinių reikšmių paveikslą susirėmė skirtingas pozicijas šiame aparate užimantys veikėjai (Janušauskaitė 2013). Lemiamą kovą dėl miesto simbolinių reikšmių kilo, kai mieste buvo baigti pagrindiniai karo nuolaužų valymo darbai. Lukiškėse naujai statomo miesto centro reikšmės opanavo istorinio miesto centro reikšmėms. Todėl Senamiesčio teritorijos plėtojimo vizijose buvo svarstomos tiek istorinio miesto centro griovimo, perveriant jį transporto arterija, tiek jo atnaujinimo alternatyvos. Pats faktas, kad griežtai centralizuoto valdymo aplinkoje buvo pasirinkta plėtoti dvi plano alternatyvas, rodo skirtingas tuometinio architektūros ir miesto planavimo lauko pozicijas, kaip skirtingai jo veikėjai matė istorinio miesto audinio reikšmes ir kokios įtampos lauke kilo kovojant dėl didesnės galios. Žinoma, ir šią kovą laimėjusiųjų architektų planas siūlė savo labai selektyvią viziją, kas turėtų būti pamiršta, o kas prisimenama išsaugant istorinį miesto audinį.

Čia vėlgi galima grįžti prie to paties klausimo – o kokias galimybes visa ši istorinė analizė mums atveria kalbant apie šiandieną? Tiek stalinistiniu laikotarpiu sukurtas miesto audinys, tiek nors ir mažos apimties, bet ypatingas savybes turinti tuo laikotarpiu sukurto būsto fondo dalis yra specifinės savybes turintis ekonominis ir simbolinis kapitalas, suteikiantis savitas galimybes kurti išskirtinumą. Būtent žiūrint į šią miesto dalį, kurią plėtojant architektūrinės vizijos taip smarkiai pranoko ekonomines galimybes jas įgyvendinti, lengviau pradėti į miestą žiūrėti kaip į tam tikrą socialinės erdvės ir galios santykių joje atspindį (Drėmaitė 2012; Tornau 2014a). Ženkla, kuriais perkrauta to meto architektūra, vis dar yra aktyvūs, veikia kaip nuoroda į tam tikrą netolimą istoriją ir, tikėtina, turi tam tikrą socialinį poveikį. Mūsų santykis su to laikotarpio architektūra gali būti kontroversiškas dėl to, kad ji dažnai matoma kaip svetimos galios atnešta svetimybė (Petruelis 2019; Drėmaitė 2012). Daugelis sovietmečio ženklų – paminklų ar gatvių pavadinimų – atkūrus Nepriklausomybę buvo taip pat lengvai nuimti, kaip ir buvo pastatyti. Tačiau stalinistinio laikotarpio būstas ir kita architektūra, pasižymintys tik jiems būdingomis savybėmis, išlieka Vilniaus gyventojų kasdienybėje ir veikia ją kitaip nei ją veikia socialistinio modernizmo ar istorinio miesto branduolio architektūra. Tad, kalbėdami apie Vilnių, niekaip negalime apsiriboti paprastomis „socialistinio modernizmo“ ir „visa kita“ opozicijomis.

Vilniaus audinio simbolinių reikšmių sistema yra kur kas sudėtingesnė, neapsiriboja vien šia opozicija. Stalinistinio laikotarpio būstai ir architektūra žymi miesto dalis, kurios tuo pačiu metu yra opozicija tiek radikaliai asketiškam socialistiniam modernizmui, tiek archajiškam daugiakultūriam Senamiesčio audiniui.

3.2. Miestas kaip kovos su gamta ir žmonių tarpusavio grumtynių rezultatas

Kuo giliau einama su tokia istorinių miesto audinio klotų rekonstrukcija, tuo daugiau abejonių gali kilti, kiek tokios žinios apie skirtingais laikotarpiais įvykusius materialius miesto pokyčius ir jo simbolines reikšmes yra prasmingos suprantant šiandienos socialinę realybę. Nepaisant visų istorinių kataklizmų didelė Vilniaus miesto istorinio centro audinio dalis išliko. Šis materialus ir simbolinis turtas yra naudojamas ir daro įtaką gyventojų kasdienybei iki šių dienų. Svarbi dabartinio istorinio miesto branduolio dalis buvo kuriama miesto industrializacijos laikotarpiu, kai atsirado naujos miesto lokacijos ir statiniai. Vienas svarbiausių įvykių, žyminčių šį istorinį posūkį, kurio pasekmės vienu ar kitu būdu vis dar veikia miestiečių kasdienybę, yra geležinkelio Sankt Peterburgas–Varšuva nutiesimas ir vėliau vykusio miesto industrializacija. Iki XIX a. vidurio pramoninė veikla ir amatai labai priklausė nuo vandens energijos, susisiekimo mazgų, tad didžioji dalis tokios veiklos buvo plėtojama šalia vandens ir sausumos kelių (Ambrulevičiūtė 2018). Tačiau, nutiesus geležinkelį bei atsiradus garo, o vėliau ir elektros energijai, pramoninei veiklai galėjo būti panaudojamos didesnės teritorijos. Tad tuo metu kūrėsi ar plėtėsi tokių rajonų kaip Lukiškės, Šnipiškės, Naujamiestis ar Naujininkai pramoninės teritorijos. Pramonės darbininkai paprastai gyvendavo šiose teritorijose ar jų prieigose. Taigi naujos miesto lokacijos iš dalies atspindėjo ir miesto socialinės erdvės klasinę struktūrą.

Su XIX a. pabaigos–XX a. pradžios šaltiniais dirbantys Lietuvos istorikai siūlo įdomios medžiagos, atskleidžiančios miestą kaip tam tikrą žmonių tarpusavio grumtynių dėl patogesnės kasdienybės rezultatą. Pavyzdžiui, nagrinėdama miestiečių skundus dėl miesto užterštumo Aelita Ambrulevičiūtė pasakoja, kaip, perkėlus odos pramonės įmones iš Paupio į Lukiškes, vietos būsto nuomotojai miesto valdžios prašė pakeisti ir su šia pramone susijusius pavadinimus, nes šie apsunkina galimybes derėtis dėl didesnių nuomos kainų (Ambrulevičiūtė 2018). Šis atvejis galėtų būti interpretuojamas kaip vienas iš daugelio istorinių bandymų pakeisti miesto erdvių simbolines reikšmes. Tačiau, kitaip nei stalinistiniu laikotarpiu simbolinėmis miesto viešųjų erdvių perkrovomis, šitame mikropavyzdyje buvo siekiama paveikti rentos kainas ar net tikimasi sukelti tam tikrus gentrifkacijos procesus. Visgi iš tokių liudijimų dar sužinome ir tai, kad gamybos įmonės, ypač odos ir kitų pramonės šakų, kurios smarkiai teršė vandenį ir orą, žymėjo tam tikras „nešvarias“ miesto vietas, kūrė „švarių“ ir „nešvarių“ lokacijų mieste opozicijas. Šios lokacijos buvo žmonių tarpusavio grumtynių dėl miesto išteklių ir patogesnio gyvenimo objektas. Industrializacija ne tik perėmė anksčiau nusistovėjusius miesto teritorijų panaudojimo būdus, bet ir keitė erdvinį miesto audinį. Visa tai labai priklausė nuo vietovės, kurioje buvo kuriamas miestas, gamtinių savybių.

Su industrializacija Vilniuje susijęs ir savotiškas būsto statybų burbulas. Nauji namai buvo aprūpinti modernia vandentiekio ir nuotekų sistema, buvo erdviai suplanuoti, vėliau turėjo

ir elektros įvadą – siūlė visai kitokią gyvenimo kokybę. Dalis vidurinės klasės gyventojų vis dar nuomojo būstus senuosiuose didikų namuose, kurie, nors ir nusidėvėję, vis dar išsiskyrė savo verte. Tačiau aukštesnės socialinės klasės gyventojai ėmė keltis į istorinio miesto artimose priegose gausiai statomus naujus daugiabučius namus (Žiemelis ir Ambrulevičiūtė 2018). XIX ir XX a. sankirtoje gausiai statyti naujomis savybėmis pasižymintys namai mieste sudarė tam tikras sankaupas, kurios kūrė erdvines opozicijas ir išskirtinumą žadančias teritorijas. Nors šiaurės vakarinė miesto dalis išsiskyrė savo prestižu, aukštesnės klasės būstų būta įvairiose miesto vietose, taip pat industrinių ar geležinkelio teritorijų priegose (Ambrulevičiūtė 2018). Tad tos erdvinės opozicijos nebuvo tokios ryškios. Iš Ambrulevičiūtės darbų, kurie atskleidžia to meto būsto praktikas, matome, jog statuso išskirtinumas tuo metu buvo rodomas ne tiek būsto lokacija mieste, kiek paties būsto savybėmis. Naujai statomuose daugiabučiuose dažnai būdavo labai didelės kokybinės įvairovės būstų. Viršutiniuose aukštuose esančiuose būstuose įsikurdavo aukštesnio socialinio statuso gyventojai, dažnai patys namo statytojai ir savininkai, o kiti būstai būdavo kuklesni, ne visi aprūpinti vandentiekiu ir nuotekų sistema. Interjero dekoras tuo metu taip pat buvo svarbus būdas naujai besiformuojančiai buržua klasei siekti pranašumo prieš didikų šeimas (Ambrulevičiūtė 2015; Ambrulevičiūtė 2018). Prabangesniam namų ruoša neapsunkintam gyvenimo būdui išlaikyti reikėjo darbo jėgos, tad buvo įprasta, kad namų ruošos darbininkai gyvendavo šalia ar tame pačiame name, skirtingo statuso miestiečiai gyveno šalia vienas kito – socialinės klasės buvo susipynusios palyginti nedidelėje miesto erdvėje. Tad socialinės erdvinės segregacijos raiška to meto mieste buvo lokali, ne taip ryškiai erdviškai atskirta, kaip dažnai būna transporto mazgais apraizgytuose šiandienos miestuose.

Ši lokali erdvinė segregacija buvo itin būdinga viduramžiškajai istorinio Vilniaus centro daliai. Įsibėgėjant industrializacijai ir būsto statybų bumui, dalis aukštesnio socialinio statuso miestiečių tebegyveno miesto istoriniame centre, o visai netoliese jų, tankiai apstatytoje miesto erdvėje, buvo įsikūrę žemesniam socialiniam sluoksniui priklausantys smulkūs prekeiviai ar skudurininkai (Stravinskienė 2016). Viduramžiškoje miesto dalyje, kurią žymi kadaise stovėjusios miesto sienos linija, konfesinės skirtys buvo svarbiausios kategorijos, į kurias atsižvelgiant buvo erdviškai organizuotos miesto dalys. Jos pasireiškė gyvenamųjų erdvių sankauptomis aplink skirtingų religinių kongregacijų maldos namus. Šių erdvių raidos pradžią galima atsekti iki pačių miesto istorijos ištakų. Gyventojų konfesija arba, kitaip sakant, santykis su dieviškumu, aiškinantis žmogaus būvį gamtos jėgų akivaizdoje, buvo ryškiausias miesto erdvių pozicijų ir opozicijų organizavimo principas. Skirtingais audringos Vilniaus istorijos etapais skirtingos religinės bendruomenės turėjo skirtingą galią kurti erdvines Vilniaus reprezentacijas. Tad istoriniai šaltiniai, vaizduojantys to meto miesto erdves, yra pilni sąpaštų, vedančių mus prie tų dienų socialinės erdvės interpretacijos iškraipymų. Vienas tokių pavyzdžių galėtų būti 1581 m. Brauno ir Hogenbergo atlase *Civitates orbis terrarum* pateiktas Vilniaus planas, seniausia kol kas žinoma scheminė Vilniaus miesto erdvės reprezentacija. Nors iš kitų šaltinių žinome, jog XVI a. Vilniuje būta neįprastai didelės maldos namų gausos ir įvairovės, šiame plane pavaizduota tik viena ortodoksų bažnyčia (Rekevičius 2010). Vilnius, kuris tuo metu buvo ant Rytų ir Vakarų civilizacijos pakraščio, šio plano autorių daugiausia buvo matomas kaip katalikiškas miestas.

Nors šiame atlase ranka pieštas ir pirmajame skyriuje minimuose darbuose pateikiamas erdvinės reprezentacijos skiria šimtmečiai, šias praktikas sieja viena bendrybė. Šiuose žemėlapiuose socialinę erdvę pasirenkama reprezentuoti per fizinę erdvę. Tačiau socialinės kategorijos, kurias pasirenkama reprezentuoti, savo esme nėra gamtinės ar materialios. Todėl, žengiant tokį žingsnį, net ir didelė namų ūkio surašymo duomenų žemėlapiavimo metodinė precizika, kurios XVI a. žmonės net ir įsivaizduoti negalėjo, nepadės išvengti, Bourdieu lauko teorijos terminologija kalbant, tam tikrų būsto lauko „prizmatinių efektų“, sukuriančių specifinius socialinės erdvės matymo per fizinę erdvę iškraipymus.

Lietuvos istorikų darbuose yra smarkiai pasistūmėta link Vilniaus istorinio centro plotuose susiklosčiusių pozicijų ir opozicijų rekonstrukcijos. Tačiau galima abejoti, kiek tokio vertingo darbo galutiniam formalizavimui yra tinkamas XX a. pradžioje Burgesso pasiūlytas koncentrinų žiedų modelis, kuris per visą praeitą amžių miesto studijose buvo ne kartą kritikuotas ir kvestionuotas. Pritaikius šį JAV miestų pavyzdžiu kurtą modelį Vilniui, prieita prie gana nuspėjamų išvadų, jog Vilniaus modernizacija „vėlavo“ ar jo industrinė raida nebuvo pakankamai intensyvi, kad visiškai „užpildytų“ koncentrinus žiedus ir pasiektų „tobulas“ industrinių miestų formas (Žiemelis ir Ambrulevičiūtė 2018). Matyt, ne mažiau svarbu yra ne tai, kad net intensyviausiu XIX a. pabaigos–XX a. pradžios industrinės raidos laikotarpiu Vilnius nebuvo plėtojamas koncentrinų žiedų formomis, nubrėžtomis pagal amerikietiškujų industrinių miestų pavyzdį, bet tai, kokias simbolines reikšmes turi tuo laikotarpiu sukurtos miesto formos. Tie patys istorikų darbai parodo didelę įvairovę materialių formų, žyminčių „švaru“ ar „purvina“, „saugu“ ar „pavojinga“, „aukšta“ ar „žema“ bei kitas simbolines opozicijas Vilniaus mieste. Ko gero, tiksliausiai Vilnius ir turėtų būti skaitomas kaip tokių opozicijų visuma, kurią jame gyvenantys žmonės kūrė šimtmečiais kovodami su gamta ir grumdami tarpusavyje dėl patogesnės kasdienybės. Bet kurie bandymai perskaityti šias istorines reikšmes ar opozicijas yra prasmingi, nes jie gali padėti pastebėti tas, kurios vis dar yra socialiai palaikomos, selektyviai prisimenamos ar pamiršamos ar netikėtai pasitelkiamos vietos galios laukų šiandienos kovose dėl miesto erdvių.

Su tokia simbolių opozicijų miesto audinyje istorine interpretacija, ko gero, galima būtų keliauti iki priešistorinių laikų, kai pirmieji žmonės nusprendė apsistoti tankiuose miškuose Neries ir Vilnelės upių santakoje, klausiant, kokia trauka juos čia atvedė ir kokia buvo jų kovos su gamtos jėgomis ir tarpusavyje santykių kasdienybė. Tokios interpretacijos visgi turės tik abejotinos vertės sociologiniam mūsų šiandienos gyvenimo mieste supratimui. Užuoat pasinėrus į tokias interpretacijas ar dar gilesnę architektūrinių ir kitų erdvių socialinės erdvės reprezentacijų genealoginę analizę, čia siūlau vėl į priekį pasukti laiko liniją ir susitelkti į miesto socialinės erdvės struktūrą atskleidžiančius istorinius duomenis. Jie rodo, jog XIX a. pirmojoje pusėje, dar prieš išibėgėjęnt pramoninei revoliucijai, Vilnius buvo nedidelis, 35–50 tūkstančių įvairių religinių kongregacijų gyventojų, daugiausia žydų, turintis miestas. O 1897 m. miesto gyventojų skaičius jau buvo padidėjęs bent tris kartus (Weeks 2008; Stravinskienė 2017). Vilniaus miesto gyventojų surašymuose fiksuojamos smarkiai susipynusios etniškumo ir religijos bei klasinės kategorijos yra svarbios erdviniam miesto pažinimui, nes jomis buvo grįstas erdvinis

miesto organizavimas (Stravinskienė 2015). Miesto socialinę erdvę neatpažįstamai pakeitė Antrasis pasaulinis karas – Holokaustą išgyveno tik labai nedidelė dalis Vilniaus žydų, o 1944 m. rudenį Vilnių užėmus Raudonajai armijai buvo pradėta įgyvendinti etninė homogenizacija, kurios metu vietos lenkai ir žydai turėjo būti pakeičiami lietuviais. Tada per kelerius metus miestą buvo priversti palikti 90–95 tūkstančiai – apie 80 proc. po karo išlikusių – Vilniaus gyventojų (Stravinskienė 2016). Jeigu galėtume sustabdyti šį istorijos momentą, Vilniaus būstus ir kitas miesto erdves, kurios išliko per karą, galima būtų įsivaizduoti kaip tuščią gigantiškos priešistorinės fosilijos kevalą, materialią kadaise labai gyvybingos, tačiau nebeegzistuojančios socialinės erdvės liekaną. Netrukus po karo ji vėl buvo pripildyta socialinės erdvės, o vietos galios santykiai toliau kaip molį minkė miesto fizinę erdvę.

Tokia fosilijos metafora skatina vaizduotę ir padeda suvokti Vilnių kaip istorijos raidoje kurtą materialią ir simbolinę struktūrą. Tačiau priimdami šią metaforą taip pat priimtume labai etnocentrišką ir to meto tikrovės vaizdą visgi iškraipančią viziją. Tokia statistika parodo, kaip karas ištuštino miestą ir skaudžiai pakeitė jo socialinį audinį. Visgi ji taip pat rodo, jog dalis Vilniaus gyventojų per visą karo ir pokario sumaištį išliko, pasirinko ar rado būdų toliau gyventi savo mieste. Jie buvo naujai mieste besiklostančios socialinės erdvės dalis, kuri išlaikė istorinį ryšį su miestu. O ištuštėjusiuose būstuose apsigyveno naujakuriai. 1944–1949 m. buvo intensyviausias tokios išorinės migracijos į miestą laikotarpis, o didžioji dalis naujų gyventojų atvyko iš Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos (Stravinskienė 2017). Lietuviai į Vilniaus naujakurių gretas aktyviau ėmė jungtis tik prasidėjus žemės ūkių kolektyvizacijai. Taigi „posovietinio“ miesto kategorija siūlo užmerkti akis prieš tokius svarbius Vilniaus ir kitų Lietuvos miestų socialinės erdvės genealogijos skirtumus. Tiesa, septintajame dešimtmetyje įsibėgėjusi modernizacija tuos skirtumus niveliavo. Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, kaimo gyventojai kėlėsi į naujus priemiesčius, ėmė dirbti pramonėje ir paslaugų sferoje. Prieš karą Lietuvoje daugiau nei trys ketvirčiai gyventojų dirbo žemės ūkyje, o 1989 m. pusė gyventojų buvo ne žemės ūkio darbininkai ir tik 14,8 proc. darbo jėgos dirbo žemės ūkyje (Norkus 2015). Lietuvos klasinė sudėtis pasikeitė radikaliai, visgi Vilniaus ir kitų miestų socialinės erdvės turėjo svarbių ir tebeegzistuojančių klasinių skirtumų. Būtent susiedami šiuos konkretaus miesto socialinės erdvės pokyčius su miestiečių kasdienybės ir jų erdvinių praktikų stebėjimais galime sukurti įtraukiančius pasakojimus apie ekonominės restruktūrizacijos poveikį Lietuvos miestams.

Išvados

Atrodytų, kad Lietuvos miesto studijų paveikslė yra gausu žiojėjančių žinojimo plyšių bei neišspręstų metodologinių problemų. Tačiau jis nėra kuo nors labai išskirtinis – panašios problemos būdingos ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių miesto studijoms. Vienas iš tiesiausių būdų šiuos plyšius užpildyti – kritiškai peržiūrėti savąsias epistemologines pozicijas ir ieškoti sąsajų tarp skirtingų miestų tyrinėjančių disciplinų. Tam reiktų bent trumpam atsakyti šių pozicijų trūkumus pridengiančių gamtinių ir geopolitinių kategorijų. Didelių miestų socialinės diferenciacijos aprašymo darbą nuveikę socialiniai geografs gal kiek per daug atsidavę gamtiškajam galvojimui apie miestą. Pasukus kritinės geografijos tradicijos keliu, kuri miestą

mato kaip socialinių galios santykių rezultata, Lietuvos socialiniams geografams atsivertę didesnės galimybės savo plėtojama diskursą sieti su sociologų kuriamomis žiniomis. Kritiniai miestų ekonominės geografijos tyrimai, nukreipti į žemės ir būsto vertės analizę, galėtų pakeisti menką Lietuvos ekonomistų įdirbį nagrinėjant būsto sektorių. Žengus tokį žingsnį taip pat atsirastų sąsajų su Lietuvos būsto politikos režimais nagrinėjančių sociologų darbais. Būstą tyrinėjantys sociologai, kaip ir socialiniai geografi, šiuo metu Lietuvos miestus apibūdina geopolitinėmis posovietinio miesto kategorijomis. Būsto ir žemės vertės mieste analizė leistų įvardyti politines ir ekonomines Lietuvos miestų raidos procesų aplinkybes, atskleisti tarptautinio ir vietos galios laukų poveikį šiems procesams, suprasti, kaip gyvenimo Lietuvos miestuose kasdienybę veikia vietinis neoliberalaus kapitalizmo variantas. Šiuo metu vaizduotę ribojančios gamtinės ir geopolitinės kategorijos padeda struktūrinių jėgų poveikį Lietuvos miestams natūralizuoti kaip savaime suprantamą „posovietinio“ miesto būvį, neskaitina kritiško santykio su tyrimo objektu.

Lietuvos miestų ir architektūros istorikų darbo rezultatai padeda atsakyti „posovietinio“ miesto kategorijos giliau pažvelgiant į materialų ir simbolinį Vilniaus miesto audinį. Tai atveria galimybes atvejo studijoms, kurios tarptautinėje miesto studijų plotmėje galėtų būti įdomios ne tik dėl potraukio posovietinei egzotikai. Vilniaus, kaip sąlyginai nedidelio miesto, atvejo studijose simbolines miesto formas susieti su socialinių struktūrų analize lengviau nei daugelio kitų sostinių atveju. Istorikų įdirbis leidžia atlikti kultūrinę klasinę Vilniaus miesto analizę, padeda suprasti, kad kovos dėl to, ką šiandien pasirenkame prisiminti, o ką pamiršti, yra ir skirtingų socialinių laukų, kuriančių dabarties miesto formas, grumtynių atspindys. Istorinės žinios naudingos siekiantiems geriau suprasti, kaip socialinio statuso raiškai yra pasitelkiamas skirtingais istoriniais laikotarpiais pastatytas būstas, kuris iki šių dienų vis dar yra naudojamas. Istorinė analizė gali būti grindžiama kokybiškai nauji pasakojimai apie gyvenimo mieste patirtis. Lietuvos sociologų darbuose yra įdomių Vilniaus miesto patirtis ir būsto laukų analizuojančios etnografijos ir diskurso analizės pavyzdžių, tačiau jose dažniausiai apeinami socialinės struktūros ir socialinės klasės klausimai. Nors tokiais būdais galima pasiūlyti elegantiškų ir prasmingų gyvenimo mieste socialinės realybės aiškinimų, vargu ar galime išlaikyti miesto studijų aktualumą toliau apeidami šiuos klausimus. Į miestą pagaliau turime pažvelgti kaip į visuomenės struktūravimosi rezultata, skirtingų socialinių klasių grumtynių įrankį ir pasekmę.

Tiesiausias būdas pasiūlyti įtraukiančią sociologinę kultūrinių ir erdvinių praktikų mieste analizę – remtis turimomis žiniomis apie klasinius socialinės erdvės pokyčius. Per pastaruosius dešimtmečius Lietuva išgyveno dar vieną ekonominę restruktūrizaciją – šįkart poindustrinės ekonomikos struktūros link. Iš esmės pasikeitė klasinė struktūra, labai padidėjo ne fizinį darbą paslaugų sferoje dirbančiųjų dalis (Norkus 2015). Tačiau šis „poindustrinis renesansas“ nebuvo rožėmis klotas – Lietuva išgyvena didelę emigraciją, kurios apimčių nepasiveja natūraliojo prieaugio ir imigracijos skaičiai, mažėja ekonomiškai aktyvių asmenų skaičius. Kultūrinė klasinė miestų analizė galėtų prasmingai iliustruoti, kaip tokie struktūriniai pokyčiai veikia mūsų kasdienybę mieste. Būtent čia reikėtų pažymėti, kad Lietuvoje klasikinius socialinių klasių santykių klausimus nagrinėjantys tyrimai yra gana apleista sritis. Šiuo metu mažai žinome apie

skirtingų kapitalų – ekonominio, kultūrinio, socialinio – prieigos įvairovę Lietuvoje ir kaip ji skleidžiasi visuomenei struktūruojantis į skirtingas klases grupes. Nors turime įkvepiančių neovėberiškosios Lietuvos klasių analizės pavyzdį, Zenono Norkaus ir Vaido Morkevičiaus atvėta diskusija kol kas nesulaukė ryškesnio atsako (Morkevičius ir Norkus 2012). Tokių diskusijų trūkumą vargu ar tebegalima sieti su profesiniu nuovargiu ar netgi trauma, patirta po priverstinio marksistinio-lenininio požiūrio į klasinę analizę taikymo sovietmečiu. Turbūt reikėtų ieškoti ir labiau su šiandiena susijusių prielaidų, kurios nulemia tokių įtemptą ar taip vangų mūsų profesinės bendruomenės santykį su socialinės klasės klausimais. Visa tai neturėtų atbaidyti nuo kultūrinės socialinių klasių mieste analizės ir veikiau turėtų skatinti jos imtis. Tokia analizė labai reikalinga dabartinei Lietuvos viešajai diskusijai apie miestų raidą ir būsto praktikas, ji būtų labai savalaikiškos sociologijos pavyzdys.

Literatūra

- Aalbers, Manuel B. 2016. *The Financialization of Housing. A Political Economy Approach*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315668666>
- Aalbers, Manuel B. 2018. „What Kind of Theory for What Kind of Housing Research?“, *Housing, Theory and Society* 35 (2): 193–198. <https://doi.org/10.1080/14036096.2017.1366934>
- Aglinskas, Vaiva. 2014. „Caught in the Waiting Game: Community, Creativity and Everyday Life in Šnipiškės“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 22 (1): 77–86. <https://dx.doi.org/10.3846/cpc.2014.07>
- Aidukaitė, Jolanta. 2013. „Bendruomenių iniciatyvos būsto ir aplinkosaugos problemų srityje: Vilniaus miesto atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* (1): 136–151. <https://doi.org/10.15388/socmint-vei.2013.1.1846>
- Aidukaitė, Jolanta. 2014. „Housing Policy Regime in Lithuania: Towards Liberalization and Marketization“, *GeoJournal* 79 (4): 421–432. <https://doi.org/10.1007/s10708-014-9529-y>
- Aidukaitė, Jolanta. 2016. „The Role of Leaders in Shaping Urban Movements: A Study of Community Mobilisation in Lithuania“, *East European Politics* 32 (1): 105–122. <https://doi.org/10.1080/21599165.2015.1127804>
- Aidukaitė, Jolanta. 2018. „Explaining Community Mobilization in the City of Vilnius: A Search for Social Capital“, *Journal of Baltic Studies* 49 (2): 177–198. <https://doi.org/10.1080/01629778.2017.1420670>
- Aidukaitė, Jolanta; Lipnevič, Anna; Nefas, Saulius; Narkevičiūtė, Alvieta; Anulytė, Fausta. 2014. *Būsto politika ir visuomenės iniciatyvos mieste*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Ambrulevičiūtė, Aelita. 2015. „Buitinių patogumų pokyčiai Vilniaus pirklių namuose XIX a. antrojoje pusėje“, *Lituanistica* 61 (4): 239–253. <https://doi.org/10.6001/lituanistica.v61i4.3245>
- Ambrulevičiūtė, Aelita. 2018. „Vilniaus sociotopografija: pramonės zonų sklaida 1870–1914 metais“, *Lituanistica* 64 (3): 179–199. <https://doi.org/10.6001/lituanistica.v64i3.3845>
- Antanavičiūtė, Rasa. 2009. „Stalininis „penkmetis“: Vilniaus viešųjų erdvių įprasminimo darbai 1947–1952 m.“, *Menotyra* 16 (3–4): 150–169.
- Azbainis, Vytautas; Rudzkienė, Vitalija. 2011. „Pereinamojo laikotarpio ir ekonomikos krizės poveikio nekilnojamojo turto rinkai vertinimas“, *Verslas: teorija ir praktika* 12 (2): 150–161. <https://doi.org/10.3846/btp.2011.16>
- Bardauskienė, Dalia. 2007. „Miesto bendrasis planas ir ekspertiniai vertinimai“, *Town Planning and Architecture* 31 (3): 119–130.

- Bokmota, Tautvydas; Šabanovas, Simonas. 2018. „Vilniaus miesto viešųjų erdvių sistema“, *Geologija. Geografija* 4 (4): 168–181. <https://doi.org/10.6001/geol-geogr.v4i4.3889>
- Bourdieu, Pierre. 2005. *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 2018. „Social Space and the Genesis of Appropriated Physical Space“, *International Journal of Urban and Regional Research* 42 (1): 106–114. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12534>
- Bučys, Justinas. 2010. „Lokalių centrų vieta ir vaidmuo hierarchinėje didmiesčio centrų sistemoje: Vilniaus pavyzdys“, *Town Planning and Architecture* 34 (2): 98–105. <https://doi.org/10.3846/tpa.2010.09>
- Burneika, Donatas; Ubarevičienė, Rūta; Valatka, Vytautas; Baranauskaitė, Aušra; Pociūtė-Sereikienė, Gintarė; Daugirdas, Vidmantas; Krupickaitė, Dovilė. 2017. *Lietuvos metropoliniai regionai: gyventojų erdvinė diferenciacija XXI a. pradžioje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Cirtautas, Matas. 2013. „Urban Sprawl of Major Cities in the Baltic States“, *Architecture and Urban Planning* 7: 72–79. <https://aup-journals.rtu.lv/article/view/aup.2013.009>
- Čaikauskas, Gintaras. 2008. „Vilniaus daugiabučių gyvenamųjų namų statybos raidos tendencijos nepriklausomybės laikotarpiu“, *Town Planning and Architecture* 32 (3): 153–166. <https://doi.org/10.3846/13921630.2008.32.153-166>
- Čiupailaitė, Dalia. 2012. „Sociologinė naujųjų būsto projektų posocialistiniame Vilniuje refleksija“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (31): 187–221. <https://doi.org/10.15388/socmintvei.2012.2.395>
- Čiupailaitė, Dalia. 2014. „Architektų vaidmens ir statuso dilemos posocialistiniame mieste“, *Coactivity / Santalka* 22 (1): 15–37. <https://doi.org/10.3846/cpc.2014.03>
- Drėmaitė, Marija. 2009. „Svajonių fabrikai? Industrializacijos palikimas Baltijos jūros regione (1945–1990 m.) kultūros istorijos požiūriu“, *Darbai ir dienos* 52: 141–158.
- Drėmaitė, Marija. 2011. „Šiaurės modernizmo įtaka „lietuviškajai architektūros mokyklai“ 1959–1969 m.“, *Menotyra* 18 (4): 308–328.
- Drėmaitė, Marija. 2012. „Moderniosios architektūros paveldas Lietuvoje: teorinis aspektas“, *Journal of Architecture and Urbanism* 36 (3): 149–160. <https://doi.org/10.3846/20297955.2012.732481>
- Fogle, Nikolaus. 2011. *The Spatial Logic of Social Struggle: A Bourdieuan Topology*. Lanham: Lexington Books.
- Glemža, Jonas. 2011. „Vilniaus miesto centro urbanistinės-architektūrinės ir paveldosaugos problemos“, *Town Planning and Architecture* 35 (4): 295–300. <https://doi.org/10.3846/tpa.2011.31>
- Indriliūnaitė, Rasa; Žilys, Apolonijus. 2018. „Lietuvos būsto politikos keliami iššūkiai jaunimui privačioje būsto valdoje“, *Viešoji politika ir administravimas* 17 (3): 454–469. <https://dx.doi.org/10.5755/101.ppa.17.3.21958>
- Janušauskaitė, Viltė. 2013. „Socialistinio miesto standartų ir paveldosaugos dilema: pirmojo Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijos projekto variantai“, *Lietuvos istorijos studijos* 31: 138–154. <https://doi.org/10.15388/lis.2013.0.5065>
- Juškevičius, Pranciškus. 2006. „Vilniaus miesto socialinės erdvės ir deviacijos“, *Town Planning and Architecture* 30 (2): 69–77.
- Kajackaitė, Monika. 2011. „Urbanistiniai branduoliai Neris upės slėnyje Vilniaus mieste – sistema ar nevaldomas atsitiktinumas?“, *Mokslas – Lietuvos ateitis* 3 (3): 101–108. <https://doi.org/10.3846/mla.2011.058>
- Krupickaitė, Dovilė; Peciukonytė, Laura; Pociūtė Gintarė. 2011. „Aptvertos ir saugomos gyvenvietės Lietuvoje – naujos gyvenamosios išraiška ar būtinybė“, *Annales Geographicae* 43 (1–2): 3–15.
- Krupickaitė, Dovilė; Pociūtė, Gintarė; Peciukonytė, Laura. 2014. „In the Middle of Nowhere: Gated Neighbourhoods in Vilnius Region as a New Lifestyle?“, *Hungarian Geographical Bulletin* 63 (3): 271–286. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.63.3.3>

- Lakačauskaitė-Kaminskienė, Regina. 2017. „Palyginti (ne)palyginama: tarpukario ir sovietmečio būsto modernizavimo kampanijos Lietuvoje, jų vertybiniai orientyrai ir idėjų sklaida“, *Lietuvos istorijos studijos* 40: 74–92. <https://doi.org/10.15388/lis.2017.40.11619>
- Lavrinec, Jekaterina. 2014. „Community Art Initiatives as a Form of Participatory Research: The Case of Street Mosaic Workshop“, *Creativity Studies* 7 (1): 55–68. <https://doi.org/10.3846/20297475.2014.933365>
- Leonavičius, Vylius; Žilyš, Apolonijus. 2009. „Gerovės valstybė ir moderniosios Lietuvos urbanizacija“, *Filosofija. Sociologija* 20 (4): 318–325.
- Lipnevič, Anna. 2012. „Būsto politikos raida Lietuvoje“ kn. Monica Palmirani, Eglė Bilevičiūtė. 2012. *Societal Innovations for Global Growth. Stream D: Improving Life Quality and Enhancing Employment Possibilities*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas: 835–849.
- Markevičius, Jokūbas. 2016. „Pastarųjų metų Lietuvos būsto rinkos raidos tendencijos“, *Pinigų studijos* 1: 100–113.
- Marom, Nathan. 2014. „Relating a City’s History and Geography with Bourdieu: One Hundred Years of Spatial Distinction in Tel Aviv“, *International Journal of Urban and Regional Research* 38 (4): 1344–1362. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12027>
- Morkevičius, Vaidas; Norkus, Zenonas. 2012. „Šiuolaikinės Lietuvos klasinė struktūra: neovėberiška analizė“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2: 75–152. <https://doi.org/10.15388/socmintvei.2012.2.393>
- Motieka, Saulius. 2009. „Besiformuojančio Vilniaus moderniojo centro urbanistinis modelis“, *Town Planning and Architecture* 33 (4): 195–210. <https://doi.org/10.3846/13921630.2009.33.195-210>
- Norkus, Zenonas. 2015. „Lietuvos visuomenės klasinės sudėties kaita 1923–2009 metais: trys pūviai neovėberiškos socialinės istorijos požiūriu“, *Lietuvos istorijos studijos* 31: 9–66. <https://doi.org/10.15388/lis.2013.0.5060>
- Park, Robert; Burgess, Ernest W.; McKenzie, Roderick Duncan. 1984 [1925]. *The City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Petrulis, Vaidas. 2019. *Paveldas kaip konfliktas: metodologinės Lietuvos XX a. architektūrinio palikimo vertinimo prielaidos*. Kaunas: Technologija. <https://doi.org/10.5755/e01.9786090216040>
- Pociūtė-Sereikienė, Gintarė; Krupickaitė, Dovilė. 2016. „Gated Communities as the Factor of Territorial Segregation in the City Regions“, *Filosofija. Sociologija* 27 (2): 161–172.
- Rekevičius, Lukas. 2010. „Vilniaus tapatumo sluoksniai Brauno ir Hogenbergo atlase“, *Town Planning and Architecture* 34 (1): 17–28. <https://doi.org/10.3846/tpa.2010.02>
- Rudzkienė, Vitalija; Azbainis, Vytautas. 2012. „Vartotojų lūkesčių ir būsto kainų ryšys pereinamosios ekonomikos šalyse“, *Business Systems & Economics* 2 (1): 61–77.
- Savage, Mike. 2011. „The Lost Urban Sociology of Pierre Bourdieu“ in Gary Bridge and Sophie Watson (eds.) *The New Blackwell Companion to the City*. Chichester: Wiley-Blackwell: 511–520.
- Savickaitė, Ieva; Krupickaitė, Dovilė; Tučas, Rolandas. 2013. „Gyventojų rinkiminės elgsenos kaita Vilniaus suburbanizacijos zonoje“, *Geografijos metraštis* 46: 72–94.
- Standl, Harald; Krupickaitė, Dovilė. 2004. „Gentrification in Vilnius (Lithuania): The Example of Užupis“, *Europa Regional* 12 (1): 42–51.
- Stravinskienė, Vitalija. 2014. „Rytų ir Pietryčių Lietuva ir sovietų etninė-demografinė politika (1944–1964 m.)“, *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis* 19: 124–134.
- Stravinskienė, Vitalija. 2016. „The Territorial Expansion of Vilnius: Plans and their Realisation (1916–1940)“, *Lithuanian Historical Studies* 20: 127–150. <https://doi.org/10.30965/25386565-02001006>
- Stravinskienė, Vitalija. 2017. „Vilne–Wilno–Vilnius: demografinės transformacijos XIX a. antroje pusėje–XX a.“, *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis* 25: 72–84.
- Šupa, Maryja. 2015. „Socialinės kontrolės žemėlapiai: miesto erdvės analizė pagal M. Foucault“, *Kriminologijos studijos* 3: 82–123. <https://doi.org/10.15388/crimlithuan.2015.3.8951>

- Tereškinas, Artūras; Žilys, Apolonijus. 2013. „Emocijos ir socioerdvinė segregacija Lietuvos didmiesčiuose: ar aš galiu ką nors pakeisti?“, *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 4 (2): 11–35.
- Tornau, Ūla. 2014a. „Pokario Vilniaus centro urbanistinės vizijos: „mokslo kvartalo“ projektas“, *Acta Academiae Artium Vilnensis. Dailė* 75: 69–88.
- Tornau, Ūla. 2014b. „Architektūra kaip socialinių procesų mikromodelis: Mokslininkų namų Vilniuje studija“, *Acta Academiae Artium Vilnensis. Dailė* 73: 65–89.
- Trilupaitytė, Skaidra. 2008. „Globalūs XXI a. muziejai ir Vilniaus kultūrinio planavimo retorika“, *Acta Academiae Artium Vilnensis. Dailė* 50: 273–293.
- Ubarevičienė, Rūta. 2017. „Socio-Spatial Change in Lithuania. Depopulation and Increasing Spatial Inequalities“, *A+BE – Architecture and the Built Environment* 9: 1–257.
- Urbanaitė, Inga. 2013. „Rekreacinių funkcijų raiškos transformacijos posovietinio miesto viešosiose erdvėse. Vilniaus atvejis“, *Journal of Architecture and Urbanism* 37 (3): 194–209. <https://doi.org/10.3846/20297955.2013.841338>
- Urbanaitė-Barkauskienė, Veronika. 2014. „Vilniaus graffiti žemėlapis kaip socialinės miesto kaitos indikatorius: Naujininkų rajono atvejis“, *Santalka: Filosofija. Komunikacija* 22 (1): 53–68. <https://doi.org/10.3846/cpc.2014.05>
- Valatka, Vytautas; Burneika, Donatas; Ubarevičienė, Rūta. 2016. „Large Social Inequalities and Low Levels of Socio-Economic Segregation in Vilnius“ in Tiit Tammaru, Szymon Marcińczak, Martyn van Ham and Sako Musterd (eds.) *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East Meets West*. London: Routledge: 313–332. <https://doi.org/10.4324/9781315758879>
- Vilkončius, Evaldas. 2017. „Soviet Modernism in the Historic Context. The Cases of Vilnius and Panevėžys City Centers“, *Art History & Criticism* 13: 58–74. <https://doi.org/10.1515/mik-2017-0005>
- Vyšniūnas, Algis. 2006. „Vilniaus miestas – tarp metaforos ir pragmatikos“, *Town Planning and Architecture* 30 (4): 159–176.
- Weeks, Theodore R. 2008. „Remembering and Forgetting: Creating a Soviet Lithuanian Capital Vilnius 1944–1949“, *Journal of Baltic Studies* 39 (4): 517–533. <https://doi.org/10.1080/01629770802461548>
- Žiemelis, Darius; Ambrulevičiūtė, Aelita. 2018. „Modernaus miesto plėtra: socioekologinės koncepcijos ir jų recepcija analizuojant 1870–1914 metų Vilniaus miesto struktūrą“, *Lietuvos istorijos studijos* 41: 103–128. <https://doi.org/10.15388/lis.2018.0.11913>